

327.32
(093)

Полное собраніе сочиній С. Марковича III.

ЦЕЛОКУПНА ДЕЛА

СВЕТОЗАРА МАРКОВИЋА

СВЕСКА ЧЕТВРТА.

издање

књижаре Љ. Јоксимовића

а редакција „Одбора за издавање цел. дела
Светозара Марковића”

БЕОГРАД

НАРНА ШТАМПАРИЈА НАРОДНЕ РАДИКАЛНЕ СТРАНКЕ

~~1892~~
1894.

Цена 60 пара дин.

Oeuvres complètes de S. Markovitch. III.

S. Markovitch's Sämmtliche Werke.

327, 32(497, 1)

CENTRALNA INFORMACIONU I
DOKUMENTACIONU DELATNOST
Inv. br. 1428
SIGN.

ЦЕЛОКУПНА ДЕЛА

СВЕТОЗАРА МАРКОВИЋА

СВЕСКА ЧЕТВРТА

ИЗДАЊЕ

КЊИЖАРЕ Љ. ЈОКСИМОВИЋА У БЕОГРАДУ

а

редакција „Одбора за издавање целокуп. дела
Св. Марковића“

БЕОГРАД

парна штампарија радикалне странке
1891.

Лит. бр.
38473

ПОГИБИЈА ПАРИСКЕ КОМУНЕ ¹⁾

Новине су већ разнеле глас о грдној погибији комуне. Браниоци њени у последњем, очајном тренутку запалили су Париз, па у томе огњу и у тим развалинама или су изгинули заједно са женама и децом (као што новине казују, версаљски витезови и браниоци „слободе и цивилизације убијали су и жене и децу, све од реда) или су, изнурени неравном борбом и глађу, допали у ропство и сад ће у „интересу човечанског напретка“ бити **стрељани** или као заточеници по-

¹⁾ 1871 год.

слати у далеку Кајену ²⁾ или куд на другу страну, куда Французи шиљу своје преступнике, где ће им позната **жута грозница** и свакојаке патње донети извесну смрт. **Комуна** је сарањена „за навек“ под развалинама Париза — тако веле заштитници поретка. А сада се на њу подиже хајка са свију страна као и обично на сваку побеђену партију. У једаред запевахе сви у један глас: енглески богаташи, бриселски министри и де-путирци (представници капиталиста), сви европски владари и сви њихови маршали, ђенерали и остала господа, бечки чивути и београдски новинари — једном речи сав „цивилизовани свет“ (разуме се да под „цивилизованим светом“ они разуму само себе и никог другог), као што је казао један овд. лист, „жигосао је паљевину Париза као најгрозније варварско дело, које се икада десило у исто-

²⁾ Насеобина француска у јужној Америци

рији, а присталице комуне као највеће злочинце, који су икада живели на земљи.“

Ова заједничка вика противу комуне није за нас ни мало необича нити изненадна. Напротив, то је веома стара и позната ствар. До јуче није било ни једног назадњачког новинара, који није грдио Робеспјејера, Марата (читаоцима су нашим сигурно позната ова имена из наших назадњачких новина) и другове као највеће злочинце у историји, као праве крволоке; а у ствари једна једина кримска војна или још боље, једна једита битка код Аустерлица или код Гравелота погубила је више људи но **све** жртве, које су погубљене гилотином у првој Француској револуцији. Али тамо су заповедали цареви по „божијој милости“ са њиховим маршалима и ђенералима и са узвишеном намером: да утврде своју царску силу и власт на земљи; а овамо се подигла сиротиња раја, да скине с врата спахије, краљеве, принчеве и прин-

цесе. Природна је ствар да застунуци царске силе и власти називљу злочинцима све оне, који хоће да сруше тај „природни“ поредак у друштву.

Наполеон I попалио је, разрушио и опљачкао сву Италију, Немачку, Русију и Шпанију; стотинама села и вароши поплаћено је и разорено; милиони жртава, које у биткама, које од глади, болештина и других невоља поскапали су у његовим ратовима и то ни за што друго, већ да он постане велики човек, „страшило света“, „бич божији.“ За то су му Французи подигли знаменити споменик „Вандомски.“ Кад је комуна срушила овај споменик варварства, сав „образовани“ свет назвао је то дело „варварством.“ Наполеон III. попалио је и опљачкао Алжир и Мехико; његова је војска и полиција прогутала зараду француског радника и кад су ови у очајању остављали радионице и отказивали рад, који им није доносио ни леба, Наполеон их је кур-

шумима и бајонетима терао у фабрике. Па опет „образовани“ новинарски филистри и шарлатани не називаху то никад **простим злочинством.** Јер то беше „законита влада.“ А кад први усташи на Монтмартру стрељаше два ђенерала, што хтедоше да одузму оружје народној војсци, „цивилизовани“ свет, почевши од „Тајмса“ па до новина у Србији, прогласи то за најцрње дело у историји.

Сваки је рат један низ насиља, убијања и паљевина. Ми не можемо замислити, да се може ратовати на други начин. Имали смо мало пре пруски рат. Пруси су спаљивали село, само ако им је убијен један војник или опљачкан један воз; они су бомбардовали вароши, у којима је било пуно мирних грађана, жена и деце — само кад су то захтевале њихове војничке операције; они су рушили најславније историјске споменике, само кад су им дошли случајно под ударац, као што су срушили знаменити тороњ

штрасбуршки; они су опљачкали сва места, где год су прошли, па су још после рата утврдили своје право на пљачку тиме, што су натурили Француској нечувену у историји ратну накнаду од 5 милијарди; напослетку, они су бомбардовали Париз, чим су само добукли велике топове, који су им били потребни за бомбардовање. Што га нису топовима срушили и попалили пре но што се јавила комуна, није рад њихове великодушности и човечности, већ што се Париз издајом својих заповедника предао раније. Нико од ове нежне, човечне господе, која сад грди комуну, није та дела називао **простим злочинством**. Па и сами Версаљци бомбардовали су Париз неколико дана, па шта више кад су ушли у саму варош, ступајући из једне улице у другу, бомбардовали су све улице и све куће, које су им се противиле; рушили су топовима све, што им је било на путу (па и сада још није показано и одвојено

шта су срушили и попалили версаљски топови а шта је запаљено петролеумом), али и то нико не назва **простим злочинством**. Она стара Наполеонова војска са њеним срамним ђенералима, који се онако кукавички, као стадо стоке, предаваше у руке Прусима, сад је наједаред постала бранилац слободе и цивилизације.

Та војска, коју је Наполеон само зато и спремио да туче грађане и држи његову тиранију, убијала је и саме заробљенике, па је и мртва тела сакатила и грозно злостављала — па и то нико не назва **простим злочинством**. Она већина, што само чека да човек од закона Тјер и његови помоћници Жил-Фаври и други вајни републиканци убију и последњег усташа, па да натакну круну каквом Орлеанцу, Бурбонцу или Наполеону — ко им више плати — та је већина постала спаситељ поретка и слободе! Она већ у име те слободе брани папску непогрешивост, коју данас осуђују најглупљи

католици — Баварци; она већ напада на Пикара, министра унутрашњих дела, што је био благ спрема усташа (!); она већ објављује, да су невини Базен, Конробер и сви Наполеонов маршали и генерали, који продадоше и упропастише Француску, а сву кривицу оне срамне пропасти сваљују на јадни неми народ у Француској. Тиранија, коју је једва срушила седанска пораза, још грознија подиже се у Француској; последњи јуначки браниоци слободе, мужеви и жене, даве се у својој крви са ускликом: **живела комуна**, а образовани новинари не могу да нађу речи, којима ће да нагрде ове јуначке борце. Они сами причају како се убијају хиљадама људи, како поносито и јуначки умиру жене и девојке од кундака солдачких, па опет не називљу та убиства злочинством. А и шта је то убити простака — сиротињу — радника! Злочинство је само запалити палате и срушити „споменике“ цивилизације. Такви су чо-

вечни појмови и код наших „цивилизованих“ новинара. Они имају две мере којима мере светске догађаје. Једном мере владарска дела, њихове битке, пљачке, насиља и т. д. а другом мером мере народне устанке и оне крваве последице, које сваки устанак као и сваки рат собом доноси.

Као што рекосмо, нама је давно позната ова стара песма. Знамо од куда је постала и знамо на шта смера. Бизмарков лист „Опште Северо Немачке новине“ јасно су протумачиле ту општу назадњачку песму. Оне смело изрекоше једну реченицу, коју приватише и раструбише сви сићушни новинари јевропски од Темзе до Дунаја и Саве, „либерализам је западио Француску, па није чудо што у томе пламену изгореше Тиљерије.“ Ето ту је чвор. То је стара тактика свију назадњака: они сад не нападају само на комуно и социјалисте, већ хоће да оцрне напредна политичка начела, па им

подмећу све најгрозније последице, убиства, паљевине и сва најгора злочинства. Али се они не подухваћају да критикују сама та начела, па да докажу, како баш та начела захтевају да се убија, пљачка пали и т. д. Они то не смеду да чине, јер би изашло овако умовање: који неће да плаћа императору и његовом двору годишње 200 милиона гроша, тај хоће да краде; који неће да издржава по милиона чиновника и толико солдата, разуме се по себи тај хоће да убија; ко неће да ради за другог бадавацију, који се само воза на каруцама, пије шампањере и т. д., тај очигледно хоће да пали туђе куће; који хоће да живи као човек, да у зноју свог лица једе свој хлеб, а да је за то свој госа и да само у слободном договору са себи равним привредницима уређује све своје грађанске одношаје — тај је прост разбојник, коме ништа на свету није свето; тај је непријатељ човечанства, издајник слободе

и цивилизације и т. д. Таку би нову логику морали пронаћи наши „цивилизовани“, кад би хтели да нападну на она начела, што их изнесе комуна на својој застави и за која се стараше до своје страшне погибиије. Али они су мудри па не износе та начела на јавност, нити их обарају. Они само износе на видик крваве слике рата, па вичу: „ево ових слободњака! гледај како пале, убијају, отимају!“ Као да се могу људи тући и убијати један другог, а да се не мрзе и да се не свете један другоме свима могућим средствима. Правило рата: употреби све што што шкоди твом непријатељу“ важи за све борце у свету, само не за браниоце комуне. Па што је још гадније, иста господа не казују, ко је започео борбу? Је ли комуна напала кога или је она нападнута? Је ли она изазвала крвави, варварски покољ, или су га изазвали они, који на њу нападоше?

Мислимо да је познато читаоцима како је започет овај крвави грађански рат. Он је непосредно изазват тиме, што је версаљска влада хтела да одузме оружје од грађана. Разуме се да су грађани а особито фабрички раденици знали шта их очекује од назадњачке глупе већине скупштинске, па зато не дадоше оружје, већ прогласише своју општинску самоуправу. Но као што се види, то је био само непосредни повод рата. Али прави узрок грађанске војне лежи много дубље у самој друштвеној поцепаности француског народа. Но версаљска господа не хтедоше то да увиде. Они још у првом тренутку прогласише устанак у Паризу за просту буну против законитог поретка, дакле прогласише усташе као просте злочинце и позваше их да положе оружје на милост „законите“ владе. Влада је до душе обећала, да ће казнити коловође као злочинце, али, разуме се, влада је оставила себи

на вољу да сматра кога хоће као коловођу и да га казни како нађе за добро. Узалуд посредоваше разне дружине и неколико највећих и најобразованијих општина француских, да се прекине грађански рат — влада не хтеде ни да преговара са бунтовницима. Са заробљеницима она је поступала као с простим злочинцима. Све заробљене старешине убијала је одмах без икаква суда а остале бацала у тамницу. Ето шта је изазвало ону страшну мржњу комуне на версаљску владу и шта је спремило овај ужасан покољ и паљевину Париза. Нека се стави сваки у положај једнога раденика и члана париске комуне. Како је живео он у томе „законитом поретку“, који му оружаном силом наметаше влада? Онај, који је радио најфинију свилу и кадифу, није имао ни честите кошуље; онај, што је зидао најлепше палате, чудеса од уметности зидарске, није имао куда ни главу да склони; онај, што је радећи

у многобројним фабрикама стварао сва блага образованог света, није имао да се честито наједе хлеба. Ето, тај поредак после толике борбе требало је да се опет поврати. Од радника се захтевало да положи оружје; да очекује од милости својих господара хоће ли га стрељати, послати у заточење на страну, или оставити у Паризу да робује, као што је робовао; да гледа како сјајна господа даје господске балове, како се тоциља по паркетима сјајних палата или стрмоглавце лети по широким булеварима; да ради по 16 сати на дан, а чим, изнурен од рада и патње, падне у болест, да гледа своју кћер или сестру, како се продаје на булевару за парче хлеба, и продаје се као ствар за уживање оној истој сјајној господи, што живи у оним сјајним палатама, што ужива гледајући „Венере из Милеса“ и друге производе уметности..... Ето, то се захтева од радника. Али је радник волео пре да спали те

сјајне палате и да изгори заједно с њима, но да положи оружје и да се врати у стари „поредак.“

Има људи, који знају све то па опет веле, да је комуна учинила злочинство, што је уништила споменике; што је спалила научне збирке и библиотеке и друге производе цивилизације. Али та господа неће да се запитају: шта је донела та цивилизација раднику? Радник се није користио ни научним збиркама, ни библиотекама; он се није наслађавао производима живописа и архитектуре и др.; он није могао знати шта вреде та блага цивилизације.“ Радник је услед цивилизације остао суров и необразован; он је само морао да ради за све оне, који су се користили овим предметима, — он је то спалио из освете. Његова је освета последица његове суровости. Али у колико још суровији и грознији морају бити они људи, који су уживали сва та блага, па опет у име „поретка“ и „цивилизације“

принудише раднике на такав очајнички отпор! Ну, веле они, то је „природни закон“ (несрећни природни закон — кога још неће потрзати) да мора бити богаташа и сиротиње; људи, који раде и који не раде; који уживају и који пате. То је истина, али то је само **једна половина** природног закона, а другу иста господа прећуткују. Друга половина гласи: тако је исто **природни закон**, да онај који је сирома, који ради и мучи се, мрзи на оног, који је богат, који ужива а ништа не ради, а из те мржње по **природном закону** долази, да се људи непрестано тару, бију, отимају један од другог, а кад се већ поделе на партије, они у масама устају један против другог — кољу се и убијају. Ето, то је све природни закон. На основу оваког природног закона иста господа морала би оправдати баш све, што се догодило у Паризу — до најмање ситнице. На основу истог природног закона може се

прорећи, шта ће даље бити у Паризу. Једно од двога: или ће г. г. Тјер, Жил-Фавро, Пикар, Мак-Махон и остали сами носити малтер и цигље и зидати порушен Париз, сами ући у све фабрике, ложити фуруне и производити све што треба једном цивилизованом друштву и тада је комуна постигла своју цел — нема више поделе на раднике и капиталисте; или ће све те послове радити опет радници као и пре и тада ће опет остати међу радником и господаром стара мржња, из које ће опет понићи старе револуције и стари покољи. После 10, после 20 година — кад било, тек ће доћи за цело и то много страшнији и већи но што је овај последњи. 1848 г. био је у Паризу раднички устанак из истих узрока и са истом цели као и данашњи. После тродневне борбе он је био угушен. Народна гарда, у којој су били већином „своје газде“ била је тада против радника. Данашњи устанак трајао је 72 дана и

народна гарда била је главна снага устанка. Такав напредак учинио је социјализам од 1848 г., а његови кратковиди противници мислили су, да је он још тада сарађен на јунским барикадама.

А зар нема пута да се реши мирним начином ова противност, што постоји у друштву? Зар су људи осуђени да се вечито бију и кољу? Разуме се да има пута и начина, али треба најпре признати, да одиста постоји ова противност код високообразованих народа; да има милионима људи у том друштву, и то не скитница и бадавадија, већ раденика, који својим радом не могу да живе као људи; да је положај њихов неправедан — да постоји дакле радничко питање, које треба решити. Треба једном признати, да нису то фантазије порођене у главама неколико људи, који буне миран свет, већ обратно, да је равнотежа у друштву нарушена, и ако има нечега фантастичког у предлозима овога или онога

појединог човека, да је то порођено услед оних друштвених зала, која већ постоје. Оволико смо казали о погибији париске комуне, да би осветлили право стање ствари онима, којима је стало до истине.

ПАРИСКА КОМУНА И ИНТЕРНАЦИОНАЛА

„Даж је велика европска сила.“
Ф. Ласал.

За нас у Србији много је важније да знамо узроке са којих је поникла комуна, да знамо њен значај у друштву и њену цел, но да слушамо партијске грдње и шпијунска дошаптавања по новинама, зато смо и започели да говоримо опширно о „радничком питању“, које је управо родило комуну. Али вратимо се још једном на париску комуну, да покажемо како је дубоко пало поштење код неких људи, који хоће да усреће човечанство „слободом у поретку.“ Као што њихови

извештаји казују, у Паризу је у интересу „поретка“ пало преко 50.000 лешина, али заштитници „поретка“ нису ни тиме задовољни. Пошто су поубијали хиљаде радничких фамилија телесно, они хоће да их убију и морално, да их жигошу као просте зликовце и харамије, а у томе се нарочито одликује европска „журналистика.“ Чим који од новинара пусти какву измишљотину, ма она била са свим детињаста и глупа, она се одмах разнесе од Лондона до Београда као несумњива истина. Ми ћемо показати мали, веома мали део тих измишљотина и лажи, јер није могуће све поређати — па по њима може сваки видети колики део истине лежи у свему оном, што су противници комуне писали и пишу о комуни.

Свакоме читаоцу извесно је познато, колико се викало на злочинства, што их је комуна починила? Спомињу се убиства, отимања и т. д., али, ако су читаоци приметили ти што говоре не помињу ни један једи-

ни факт, који би се односио на све време владавине комунине до последње осмодневне кланице. Нико не изнесе факта, па ни сам министар француски у најновијем распису. Он је барем имао средства да доказе прибере. Нико не показује кога је комуна погубила, док је трајала борба око зидова париских, т. ј. за 64 дана њеног живота? Таквог случаја нема, јер је комуна укинула смртну казну. То је одавно познато из званичних органа комуне и из неутралних листова европских. То је комуна урадила у опсађеној вароши, напуњеној непријатељима њеним и тајним бушачима за разне династичке интересе. Ово ни једна француска влада није урадила у мирно време. Кад је версаљска војска почела убијати заробљенике, комуна је решила, да се освети само кривцима, који су наредили да се чине таква варварства. Главни су кривци били Тјер и његови министри, и комуна је срушила Тјерову кућу и конфисцирала

имање владе версаљске. Било је предлога да се ухвате као таоци најзнатније присталице версаљске владе, који се беху затекли у Паризу и да за сваког убијеног казне смрћу 10 таоца на које падне коцка. Тај је предлог био просто одбачен преласком на дневни ред и то поглавито заузимањем Раула Риго, министра полиције (види Volksstaat од 15 Маја). Ето то је узрок, што комуна не погуби ни једног свог непријатеља, до год је трајао мир у вароши, ма да су версаљци убијали од реда све заробљенике. Па и за та сама убиства 64 таоца нема још ни једног поузданог доказа, да је и један убијен по заповести комуне, осим што власник новина „Сијекла“ прича за свога сарадника Шодеја¹⁾. Исти „Сијекл“, који се прџ може узе-

¹⁾ Шодеј је био најобичнији писар новинарски, а никакав научењак. Био је непријатељ социјалиста и својим глупим нападима изазивао је вазда смеј код свију слушаца. О тужен је и уапшен био зато, што је 18. Марта заповедио војсци (био је општинар) из општинске куће, да пуца на ненаоружан народ.

ти као непријатељ комуне но као неутрални сведок, јавља, да је, у тренутку кад је солдатеска беснила по улицама и убијала на најгрознији начин жене и децу комуниста, управа комуне била још толико човечна, те је из тамнице Мазас и полиције пустила 650 присталица версаљске владе. За оних 64 таоца, који су одведени у тамницу Ла-Рокет, не зна се да ли су погубљени на чију заповест или су погинули на улицама.

Не зна се извесно ведимо с тога, што се зна, да су 23-ћег у уторак версаљци већ заузели тамницу Ла-Рокет и тамо вршили своје „правосудије“ над заробљеницима из народне гарде, а овамо се говори, да су таоци стрељани 24-ог или 25-ог у Ла-Рокету. (Види Volksstaat од 29 Маја). Раул Риго је убијен и сад на њега могу товарити све што се допада његовим противницима. И опет за то су они „варвари“, а убице ненаоружаних људи су браниоци слободе и цивилизације.

Све што се пришивало комуни о „пљачки“, „деоби имања“ и т. д., све је пука измишљотина. Није ништа противније начелу комунизма као деоба имања. Кад би сваки члан комуне добио по неки део богатства, што га сад имају поједини — шта би онда било? Они би били сви једнако богати или једнако сиромашни и после неколико десетина година они би дошли опет на исто место, одакле су пошли. Опет би било тако исто: огромна већина сиротиње и неколико богаташа као и данас. Само би се поновила људска историја. Такву лудорију могли су измислити само страшљиви и ускоглави себичњаци, који мисле да човек у друштву не може другојаче осигурати себе и своју породицу, но ако што више заграби. Комуна то није мислила, нити је то радила.

Да је комуна кога опљачкала, као што јој се подмеће, о томе нема ни једног јединог факта. Француска банка сама

је признала, да она није ни дирнута. Она је само вратила општини париској оно, што јој је дуговала. Приватну својину комуна такође није дирала ни у каквом случају, осим што је од неких жељезничких друштава узела повеће суме као неки насилни прирез. Догађало се веома често, да су разне државе у ванредним приликама ударале ванредне порезе на цео народ, али то нико није називао крађом. Комуна није ударала порезу на све, већ само на богаташе, акционаре жељезничких друштава. То је управо једно од најправичнијих дела, што га је комуна учинила, јер ти су се акционари обогатили тиме, што су опљачкали цео народ француски. За доказ да наведемо сведоштво познатог немачког научењака Колба: „Држава (француска) дала је с почетка велику помоћ, а њихове концесије (право на дохотке) свршавале су се највише за 45 година. У време државног удара (кад је Наполеон уништио репу-

блику француску 1851) представници оних великих друштава добили су једним простим декретом продужење њихових повластица на 99 год. Доцније влада је оборила неке „фузије“, те су све жељезнице дошле у мало руку... 1857. влада је наредила да се праве нове жељезнице. Постојеће дружине, да би отклониле страну конкуренцију, тражиле су и добиле нове повластице и т. д.“ *) Комуна је узела неке суме „силом“ од оних људи, којима је влада Наполеонова (сигурно услед неких услуга) незаконито дала право да владају над народном имаовином, јер жељезнице су постале народна имаовина, којима је рок од 45 год. протекао. Управо одузела је пљачку од лопова и те је новце употребила на своју одбрану.

У сваком друштву има талоба или ђубрета, као што су: просијаци, скит-

*) Handbuch der vergleichenden Statistik von G. Kolb. стр. 280.

нице, злочинци и јавне женске. Они су вазда правили преступе и злочинства, па разуме се и за владе комуне. Ама баш ти људи не долазе никад у редове народне војске, која се поглавито борила у Паризу. А нарочито не долазе у Француској, где су по закону само грађани — људи са грађанским правима — чланови народне гарде. Напротив онај измет људи, који се даје поткупити за новце и служити свакој тиранији, није никад припадао комуни. Ови људи често иду у редовну војску, у жандарме, али не у радионице. То су људи, који су до јуче викали: „живела комуна“, а сад, са ускликом „живео Хенрих или Наполеон“, убијају ненаоружане браниоце комуне. Версаљски браниоци „поретка“, дакле, не казне злочинце, већ у друштву с њима врше онај покољ у Паризу. Само они људи, којима није ни најмање стало до поштења и истине, могу поштена, сиромашна радника мешати са злочинцима

и просијацима и нападати на убијеног — место на убицу.

На комунисте се износило, да су уништавали научне збирке; да су затварали и скрвњавали цркве и манастире и т. д. Ми о овој ствари имамо драгоцену сведоцбу монархијског листа „Тагес пресе“ из Беча, из извора, који је пре непријатељ комуни но неутралан. Ево шта пише један дописник тога листа од 1. Маја (по нашем), дакле пошто је комуна трајала већ 55 дана:

„Светли историјописац Конзулства и Царства (Тјер) послужио се неким документима из царске архиве, па их није вратио. Ови документи сад (кад је његова кућа срушена и његово имање конфисковано) враћени су у архиву. Бонапартина чета имала је наваду да узимље из Лувра, Луксембуршке палате и јавне библиотеке слике, кинове и књиге, па да их не враћа. Комуна је истражила књиге судском строгошћу и већ су многе књиге

повраћене, те ће се идући пут од њих направити изложба у Луксенбуршкој палати. Комуна је, дакле, вратила народу оно, што је било покрађено, а нема никаквог јавног доказа, да је она навалице уништавала средства за науку: књиге, музеуме и др. Даље казује исти дописник, како је комуна затворила неке манастире мушке и женске, који су били скопчани подземним ходницима; како је затворено 84 калуђерица из једног манастира у предграђу Сент-Антоан, код којих се нашло чињеница „да су извршиле тешка злочинства“; како су се у тим манастирима нашле 3 женске, које су по 9 г. затворене биле у онакој тамници као позната „Барбара Урлих“ из Кракова; како су нашли дечије кости, справе за побацивање деце и др. Ето какве је манастире затварала комуна и зашто их је затварала. Даље казује „Тагес пресе“:

„Невероватан успех учинила је комуна код сиромашнијег грађанства, што је оделила школу од цркве и болницу од цркве... Ово приноси комуни много већу популарност на једној страни, но што је мржња, што је на другој страни изазивље. Особито ваља приметити, да су ове револуционарне мере пробудиле мање вике и црквеног фанатизма, но што се могло очекивати.“

„У цркву се никад није толико долазило, на пристојност никад се у црквама није тако строго пазило, као сад...“

Као што се види комуна није наметала никоме неко веровање или неверовање, већ је просто прогласила слободу савести, да верује ко шта хоће.

За поправку радничког стања, комуна је употребљавала најзаконитија средства, која је имала у власти. Исти дописник „Тагес пресе“ у истом допису јавља:

„За време прве опсаде налазило је до 100.000 радница зараду, шијући уни-

форму народне гарде. Зарада им је била веома мала, јер су лиферанти давали веома малу плату. При овој другој опсади оне такође нису могле да што друго раде. Комуна да би повисила њихову надницу изумела је овако средство: кад се давала набавка одела на јавној лицитацији комуна је одредила цену, колико даје за пар хаљина и уступила је набавку ономе, који **одреди радницима највећу плату.** "Ето, то су радили „варвари“ комунисте док су били чувари поретка у Паризу.

Ми смо наређали ове чињенице из листова, који су непријатељи комуни по својим начелима. Сведочењу њихову не може нико побити.

Према овоме може се оценити она страшна вика и грдња, која се подигла на комуни после њеног пада.

Но као најглавнији окривљујући акт против комуне стоји паљевина Париза, која је узбунила „сав цивилизовани свет.“

Ми смо већ казали наше мишљење о тој паљевини. Имамо само ово да додамо: сви људи, који су се борили за начела, за свој живот и живот своје породице, волели су вазда пре да изгину, но да се предаду непријатељу. Срби треба да се сете само своје историје: Ајдук-Вељка, Синђелића на Каменици, Раића и т. д. Само браниоци царева и династија кадри су да полажу оружје пред непријатељем и да иду у ропство као стадо стоке. Како су разумеваале комунисте свој очајнички положај, јасно нам казује последња дневна наредба војсци од главног заповедника Делеклиза: „Доста је било солдачког газдинства! Не требају нам више ђенерал-штабни официри са златним „штрафнама“ и „ресама“! Дајте места народу! Сад је време да се боримо голим рукама! Куцнуо је час револуционарног **рага!**“ По овоме се види очајничко решење комунина бранилаца, да сви изгину као јунаци. И они су се бра-

нили тако храбро, да Тиљерије и Лувр, где се борио Делеклиз са главном силом, „управо нису ни освојене“, вели дописник „Тагес пресе“; „тек пошто се пламен распростро престала је одбрана и версаљски официри мислили су, да је Делеклиз са својом војском у пепелу изгорео.“ Да не мисли ко, да је само Делеклиз био „варварин“ те је запалио Тиљерије и Лувр, имамо још да додамо да су Версаљци „наместили једну батерију код Пале-Бурбон и бомбардирали Тиљерије“, као што је у своје време јавио „Ендепанданс“ белгијски. „Од пијаце конкордије — вели исти лист — до варошке куће пружа се један четвороугао, који је освојен тек после највећих жртава. Тиљерије и Лувр образују у овом четвороуглу праву тврдињу, која изгледаше непобедљива. Да би се избегло бомбардовање, које је уништило наше „народне драгоцености“ најбоље би било принудити бунтовнике глађу, те да се предаду.“

Али Версаљци нису жалили ни мало „народне драгоцености“, већ су их бомбардали дотле, док нису помислили, да су „бунтовници“ у пламену изгорели. То се, разуме се по себи, њима не приписује у просто злочинство. У опште све њихово бомбардовање Париза са бомбама **напуњеним петролеумом** нико и не спомиње, као год да оно није ни мало утицало на паљевину Париза. Свадакле „злочинства“ комуниста свODE се на то, што су се они **јуначки бранили** и што су у последњем очајничком тренутку гледали да своје главе продаду што скупље. Међу тим они нису први увели петролеум као ратно оружје, већ је оно примљено и употребљено у рату као нешто обично. „Фолксштат“ саопштава у свом 44. бр. наредбу прајској војски из последњег рата, како ће да употребљују петролеум у бурадма, да пале мирна села, од којих нису могли да изнуде, шта им је требало. А бомбама напуњеним петролеумом спалили су Штра-

сбург тако, „да највећма разрушени крајеви Париза нису тако разорени као предграђа Насионал, Пијер и Брољи у Штрасбургу“, како јавља дописник „Франкфуршких новина“, које су често монархичне боје.

Оволико би било доста, па да се види колико је лажи у нападајима на комуно, али у последње време европске назадначке новине пустиле су нову горопадну лаж у свет. На име оне су изнеле да је сва борба комуне, а нарочито паљевина Париза, последица далеко разгранате завере у којој су поглавити чланови познатог друштва „Интернасионале.“

Има људи, којима сви догађаји људски у свету и сва историја изгледају као велики варањоз (вертеп). Чим виде народни покрет, они место да траже унутарње услове живота у друштву, који су утицали на сваког појединог да учествује у покрету или да стане против њега —

они место тога одмах траже једног са-кривеног мајстора, који је све то „удесио.“ Као да се живи људи могу покретати као лутке на жици у карањозу! Код тих људи, да се начини народни устанак није нужно „да је крвца из земље проврела“, већ треба само написати неколико „револуционих“ књига, па је ствар готова. Такви људи већ раде, да и последњу париску револуцију представе као некаки крвави карањоз. Глас овај пустиле су најпре француске и енглеске новине, а поглавито полицајско-шпицловски лист „Париски журнал“, што излази у Паризу. Из енглеских и француских новина преко немачких извора дошле су ове измишљотине и до нас.

С почетка је сва ствар изгледала као просто сокачко брбљање, које су новинарски писари дочепали, летимице нашкарали и у свет пустили. Они веле: добра је публика прогутаће све, а нама ће се платити. Да је то тако, најбоље

доказују ове чињенице: с почетка је јављено да је Интернационала тајна дружина, која је саставила заверу, а на челу завере стоје: Карл Маркс, Јакоби, Дибнек и рус Тиашин. Та је имена изнео „Париски журнал.“ Други су учинили „откритије“, те су место Тиашина ставили Бакунина; а трећи су опет избацили овога са свим и пронашли да је главни организатор К. Маркс, који хоће да оствари теорије „Прудона, Бабефа, Дубика и Јакоби-а.“ Све је то проста сокак-лакрдија. Име „Дибнек“ или „Дубик“ не постоји никакo ни у комунистичкој ни у каквој другој књижевности, као год и Тиашин. Јакоби, стари републиканац и до скоро посланик у св. германском парламенту, познат је да не припада никаквој социјалистичкој партији а најмање Интернационали. Карл Маркс и Прудон исповедају две крајње противне економске теорије и т. д. Једном речи, новинарски шарлатани, којима нису познате нити какве

теорије економске, ни Интернационала, ни представници разних партија, направили су прави бућкуриш од имена и теорија, па су пустили у свет, — само нек изгледа „страшно.“

Као што рекосмо, с почетка смо мислили, да је то просто новинарско брбљање. Али од како се појави познат распис Жил-Фавра, министра спољних послова, видимо да је то нешто горе, т. ј. да је то измишљотина саме владе Француске, па је само невешто склопљена а још невештије пуштена у свет. Велимо да је невешто склопљена, прво с тога, што су набубане очигледне лажи, а друго и поглавито с тога, што се јасно провиди намера владина: она хоће да уништи друштво Интернационалу, које је страшно бројем и образованошћу својих чланова, па је најпре пустила своје најмљене органе, да проспу што више могу клевете и грдње на Интернационалу, у нади, да ће их и стране новине, које су с њом срод-

не „по срцу и души“, приватити, те тако заплашити свет од те дружине. То је радио много вештије збачени Наполеон, који је чак измишљавао „завере“ и судио своје сопствене агенте, само да поплаши свет. Тако ради свака тиранска влада. Садања влада француска ради то исто. Докази су томе ове чињенице:

Г. Жил-Фавро вели, да не зна кад је постала Интернационала, мисли 1862 г. а рачуна да је још 40 г. раније и т. д. Чудновато! И више него чудновато. Интернационала је **јавно друштво** основано 1864 г. у Лондону на једном митингу у Ст. Мартин Халу, с целим да ослободи радника од тираније капиталиста. Од тог доба имала је она своје јавне скупштине у Женеви, Брислу, Берну, Базену и др. Њен је рад сав јаван, као год и њена начела и њена пропаганда. Њени су чланови многобројни (међу њима има више имућних, као што је и сам организатор К. Маркс). Њених органа има у Енглеској

Француској, Немачкој и др. земљама и вазда на сваком листу стоји на наслову „орган међународне дружине раденика.“ И данас члан Интернационале, Бебел, седи као посланик у немачкој скупштини и у својој беседи „против анексије Елзаса и Лотарингије“ вели јавно: „борба у Паризу само је бој на предстражама од велике друштвене борбе, која се спрема у Европи.“

Француска влада трпила је то друштво од 1864. г. све до 1867. а од тог доба почела је да га гони. Те године покушавао је министар Наполеонов Руе, да задобије дружину за царску владу, али је био одсудно одбијен. У исто време пошље лондонски главни савет у Париз неке своје документе по једном француском члану. Чим овај пређе границу, документи буду конфисковани.

Али главни савет Интернационале у Лондону обрати се преко енглеског министра спољних послова, лорда Станлеја

и овај изнуди од француске владе узап-
ћене документе.¹⁾ Ови догађаји произво-
дили су много ларме против Наполеонове
владе, па је чудновато да г. Жил-Фавро,
један од великих лармација у то време,
није се тада интересовао да боље позна
ту дружину. Али је ово још чудније: 1868.
полиција париска на једаред поапси ноћу
све чланове париског главног одбора
Интернационале, узапти њихове артије и
тужи их суду као чланове „тајног друш-
тва“, које хоће револуцију и неред у
целом свету, пљачку туђе имовине и т. д.
од прилике све оно, што г. Жил-Фавро
набраја сада у својој окружности. После
двомесечне истраге ова је тужба судом
одбачена, а на место ње дошла је нова
тужба, да се исти чланови казне због
полицајног преступа, јер по француском
кривичном закону ни једно друштво,

¹⁾ Види Die Internationale Arbeiter—Association од W.
Eidhof. Berlin 1868 г. стр. 56.

које има више од 20 чланова, не сме
тамо постојати без одобрења полиције.
Петнајест чланова главног одбора Интер-
национале, против којих је тужба била
управљена, бранили су се сами без по-
моћи адвоката. Државни тужилац увиде о
је сам да има посла са људима поште-
ним и образованим. Ево његових сопстве-
них речи, којима почиње последњу окрив-
љујућу беседу на последњем судском пре-
тресу: „Окривљени, који стоје пред вама,
то су радници вредни, образовани, пош-
тени. Они нису били никад осуђивани,
никаква пегла не прља њихову моралност,
и ја, господо, у мојој тужби против њих
нећу употребити ни једну реч, која би
вређала њихову част¹⁾.“ Због преступа,
дакле, кажњени су оптужени сваки са
100 франака трошкова и 30 дана за-

¹⁾ Види Procès de l' Association Internationale, пе-
чатан у Паризу 1870. г. стр. 27.

твор²⁾. 1870. год. Наполеон хтеде да усрећи Французе „уставом“ и позва народ да поново гласа за његову династију. Дружина Интернационала тада је била главна опозиција Наполеону и ту је радила заједнички са г. Жил-Фавром и другим члановима опозиције. Наполеонова влада измисли тада неку заверу и повуче по други пут Интернационалу као тајну дружину. И овај процес сврши се срамно као и онај први. Сама је либерална опозиција „интерпеловала“ владу због ових „незаконитих затварања.“ Ово већ није могао не знати г. Жил-Фавро тадашњи адвокат и члан опозиције а сад се чини, као да о свему томе нема ни словца. Ето како су поштени садашњи републикански министри! Они мисле, да је цео народ француски усрећен, чим су они задобили господство. Оно, што наполеонов-

ска полиција и Наполеоновски суд нису могли да наметну „међународној дружини раденика“, то јој намеће републикански министар! Кад овако ниско стоји цена истине код министара богаташке Европе, те они могу да бране своја злочинства оваким измишљотинама, да шта се може рећи о другом ситнежу, који живи од тога, што само грди и хвали некога по нечијој заповести?

²⁾ Види споменуту књигу Eidhof-a стр. 63. и Procès de l' Association Internationale стр. 56.

БЕЛИ ТЕРОР

Читаоци новина имали су често прилике да чују речи: „терор“, „тероризам“, „влада терора“ и т. д. Тиме се обично означава оно стање у друштву, кад једна крвожедна партија дочепа власт, па гледа свима насилничким средствима да се одржи на влади. Она апси, премеће станове и узнемирава породице, отимље, коље и убија — једном речи чини сва злочинства, само да сруши противнички покрет. Ова система владавине зове се још и **црвењаштво**. Она не зависи од форме владе, већ бива у републици као и у монархији — где год постоји освет-

ничка, партајска борба. Уз овај „црвени терор“ (да га тако назовемо) иде тако звани „бели терор“, т. ј. морално убијање клеветом и лагањем. Поткупљени новинари и књижевници оспу грдње и лажи на побеђену партију, они је представљају као изрод човечанства, као крвожедне зверове, који хоће ни више ни мање већ да покољу све живо, „да погазе и оскрнавe све што је свето, да окаљају све што је узвишено, да оцрне све што је племенито“ — једном речи да преобрате цело друштво у гомилу дивљака, блудника и развратника, а све материјалне споменике цивилизације у зга-ришта и развалине. Продана журналистика и њени власници рачунају обично на страх мирних грађана, који немају никаквог друштвеног и политичног уверења — и обично се у томе не варају. Страх од разбојника и паликућа производи вазда дејство, кад се о томе једнако труби. Они не смеду ни зуба да

помоле, већ се сћућуре у своје куће и своје дућане, а оставе власницима на вољу да спасавају друштво од „разбојника и паликућа“, т. ј. да туку, апсе и прогањају по вољи своје политичне противнике. **Бели терор** је учинио своје. Што се више развијају насиља и злочинства са стране власника, све више грми бели терор против бунтовника и разбојника и све више обузимље дрктавица мирне грађане. Нико не сме ни реч да рекне у заштиту права и човечанства од страха, да и њега не уврсте међу разбојнике, а то дотле траје, док се власници сами не засите крви и неуморе се правећи насиља.

Тако је беснио **бели терор** после 1848. г. по целој Европи. Иљадама су људи изгинули од измишљених тужби и лажних сведока. Цела акта и цели протоколи су измишљани само да се сатру „бунтовници и завереници.“ Чувени немачки шпијун — новинар Хенце, који је недавно умро, измислио је у то време

читаву комунистичку заверу, која је коштала живота толико људи и тек се доцније дознало, да је све било измишљотина; 1863. и 1864. г. за време и после пољског устанка у Русији је бели терор, имајући на челу чувеног Каткова, покосио цвет руске омладине. „Нихилисте“, „комунисте“, „паликуће“, „развратници“ итд. све је то нагомилано на руску омладину. Полиција је сама палила куће и дућане а бели терор грдио је да постоји „нихилистичка завера“, која ће да попали целу Русију. Муравјов и његови помагачи, који су се прославили вешањем пољских усташа, стекли су неумрлу славу мучењем и убијањем најплеменитијих људи у Русији, као што су Михайлов, Павлов, Чернишевски и т. д. Тај бели терор продужава се у Русији и до сада.

Данас, после пораза париске комуне, он се развија на све стране. На све стране диже се ајка не само на јавне присталице комуне, већ на све слободњачке уста-

нове, које дају срестава Интернационали „да шири крила“, т. ј. устаје се на све слободњачке установе без разлике. — Ми смо казали нашим читаоцима још у првом листу „Радника“ шта значи оно опште лагање на побеђену комуни и општа вика на слободњачке установе у проданој европској штампи. То је бели терор запевао своју стару песму, да доведе несвесне и страхљиве грађане до ужаса и очајања, како би им се неки „спаситељ“ поретка лакше наметнуо на врат као Наполеон III.

И код нас бели терор од десет година на овамо долази све више у моду. Српској публици добро је позната она кумпанија пробисвета, без отаџбине, без знања, без поштења — кумпанија, која се продаје свакоме власнику. Та је кумпанија код нас донела моду са запада, да сваки напредни корак и сваку напредну мисао нападне са највећом жестином и највећом бесавесношћу. Све људе, који су тражили

ма најблажије поправке у нашој окорелој бирократској системи државној, они су називали: црвењацима, јакобинцима, анархистама, који хоће да упропасте земљу и т. д. Тако је било све једнако од 1858. год. Лаж и клевета — то је њино оружје. Оним истим људима, које су једном називали „Робеспјерима“, „Рошефорцима“, „уличним демагозима“ итд., одма за тим, кад је то требало, подметали су им сплетке и завере у корист разних династија.

После 1868. г. та је кумпанија код нас у Србији одржала победу у журналистици. Нико није смео да се појави да је либералнији, но што је било прописано. Бели терор свуда је видео саме заверенике против династије, народ је био заплашен довољно, они мишљаху да им више није потребна њина ларма и дрека против „либералаца“ већ сами бацише се у либералну позитуру, почеше да се представљају народу као слободњаци, а у исто време почеше народу да заврћу

мозак на шајтов, да му доказују како је само оно слободњачки, поштено и патриотично, што му они казују. Али ево јавише се млађи људи на пољу српске журналистике и они почеше да износе нова начела, која се пре нису износила у српској књижевности. Пробисветска кумпанија са својим бесконачним брбљањем о слободи и напретку српског народа уплаши се — за своје ђепове. Она је видела да ће се брзо показити како је ништава, празна, водњикава, а поврх тога крајње себична и развратна сва њена проповед српском народу. Она је морала увидети, да има пред собом противника, кога није очекивала и за кога није спремна. У свом страху покушала је да сатре ову нову појаву у самој клици. Али сад је требало друго оружје но што је било оно, којим се она обично до сада служила. „Републиканизам“, „Рошфоризам“, „јакобинство“ итд. све се то већ отрцало и излупало. С

друге опет стране јучерањи ђаци нису имали кад да се мешају у династичке завере и кабинетске интриге, па им се ни то није могло пришити. Али оседели интриганти и клеветници нису дуго тражили оружје, па су га већ нашли. Кад је у целој Европи почео беснити бели терор против комуне и Интернационале, и шпицловски европски листови почели трпати сва могућа злочинства на врат члановима комуне и Интернационале, наше терористе одмах су похитали, да и нас потрпају у редове побеђене партије и да нас окриве у свима злочинствима, што их само може човек учинити. Да скинемо маске!

Одмах у почетку кад је „Видов-дан“ почео казивати како и на доњем Дунаву има чланова Интернационале, који бележе све имућније грађане и јављају главном савету Интернационале, да се знаду ђоја, кад дође револуција, — још од тог доба знали смо да је кумпанија спре-

мила да нас нападне. Хтели смо да видимо њену тактику па смо ћутали и чекали. Њена је тактика била заиста проста, али у исто време грозна. Они су најпре исцрпели цео речник грдње, да покажу, како су чланови Интернационале најпокваренији људи на свету; како они хоће да се спарују: отац и кћи, брат и сестра, син и мати — као код животиња; како они хоће да забране просвету, да поруше фабрике, споменике, зданија, да попале књиге и т. д., једном речи да „преобрате човека у скота“, и данашњи образовани свет да врате у првобитно дивљачко стање. Је ли да је то грозно читаоче? А још кад се помисли, да и код нас има чланова Интернационале, дакле, да и код нас има људи, који хоће да униште: породицу, веру, морал, просвету и т. д. Уз то су се подбадали грађани да те људе нападну. „А како ћете поступати с људима, који би стајали у служби неких странака у далеком туђем

свету, па радили противу свега, зашто се српско срце загрева, зашто српско срце куца“? Разуме се да те људе треба побити камењем — је ли тако г. М. Поповићу, г. Мијајло Ружићу, г. Матија Бане¹⁾ и остала честита кумпанија? О! ми знамо врло добро све ваше маневре. Ми не знамо вашу радњу у српском народу од почетка, али од 10 година на овамо ми смо је редовно пратили. За то време ви нисте ни за длаку променули вашу тактику. У име „морала“, „правде“, „напретка“ и свију узвишених појмова човекових, ви сте вазда подбадали грађане, да устану с батинама против свију оних људи, који су одиста желили по својим појмовима да утврде морал, правду и напредак у српском народу. Морал буце и песнице — то је морал што га ви проповедате у Србији од 10 година на овамо. С језуитским лукавством ви сте скопчали азијатску свире-

¹⁾ Сарадници „Видов-дана“ онога времена (1871 год.)

пост. Ви сте радили свим силама да пробудите све ниске животињске страсти код ваших читалаца, који су тако исто необразовани као што сте и ви сами — и ви сте успели у томе. У Београду и по унутрашњости ви сте образовали или боље разрадили један део публике. Ми се још опомињемо оног времена после 29. Маја 1868. г., кад је ваше публика претила да побије све људе, који су се усудили да даду ма најмањег протеста против пређашње владине самовоље или који су се само називали „либералци.“ А мало доцније, ваша публика образовала је познату кумпанију „буџоносаца“, која је тукла по београдским каванама и баштама све људе, који су се усудили да даду ма најмањег израза против ондашње ваше грдње на народну странку у Аустрији и омладину у опште. И сада стоји иста публика, спремна да нападне свакога на кога је ви напујдате. Она је готова да подели свакоме

батине и песнице, она се фали једнако како би она „кад би била на место владе“ (то је обична њена кафанска хвала) овоме „оцепила 25“, онога обесила, онога стрелала и т. д. Питајте је зашто? — Она то не зна. Она не зна шта хоће. Ни у каквом закону, ни у каквој установи, она не би умела ни да оцени шта је напредно, а шта назадно, она нема никаквих — ни либералних ни конзервативних начела. Она то није могла ни од кога да научи, јер сте јој ви завртили мозак са вашим лагањем, клеветом и изопачавањем истине, јер јој ви вазда продајете кукољ за пшеницу, а пшеницу за кукољ, а најчешће просто благо, место једног и другог. Ви сте просто извртели појмове и развртели осећања ваше публике. То је била ваша цел — ви сте је достигли.

Ето такву демагошку улогу ви играте у Србији, само како вас ми памтимо, има већ 10 година, и ви се усуђујете да другоме подмећете демагогију! Цео ваш

је рад непрекидна бесавесна завера и агитација против свију људи, који бране слободу и раде за напредак народа и ви се усуђујете да другоме подмећете завере и агитације. Ви говорите да је народ глуп, да је незрео, несавесан, кад је реч о реформама. Али кад ви хоћете да народ раздражите против некога, онда је народ зрео, свестан, паметан, све да не може боље бити. Зар то није демагогија? Кад ми хоћемо да порушимо веру, породицу, просвету и све што сте ви измислили: зашто нас трпе власти земљске? Зашто нас не предаду суду? Ви морате знати да по нашем кривичном закону и по закону о штампи нико не сме нападати у штампи те ствари. Или ваљда власти не разуму смисао наших речи, па ви узимате на се дужност да јој га протумачите? Знате ли како се зове та дужност? Она се зове јавно шпијонство. Шта ви разумете јавно у штампи? Ви измишљате злочинства, изврћете

смисао наше радње, па нас јавно тужите пред публиком као просте разбојнике. Ето то се зове јавно шпионисање. То је тај гадни занат што га терате јавно од 1858. г. па до сада. Ето то је ваш морал и ваша просвета, што је сејете по српском народу.

Ама у вашој дон-кижотској борби против неких уображених упропаститеља породице, вере, морала и т. д. има и једна веома смешно-жалосна страна, на коју морамо да вас опоменемо. Г. Бане и г. Поповићу! Ви хоћете да спасете породицу од нас! Сетите се на ваш породични живот! Г. Розене! ви хоћете да спасете српску веру од нас? Сетите се на вашу веру! Славна кумпанијо! ви хоћете да спасете морал од нас? Има ли горе подсмевке над људским моралом него кад н. пр. матора каћиперка почне да виче на разврат и да проповеда невиност! Сетите се, господо, на цео ваш јаван рад! Ви сте матора каћиперка наше журналистике. И ви хоћете да спасавате

морал? Тешко Србији кад је на вас спала!

Но ви нисте били ни с тиме задовољни, што сте измислили (или примили разне измишљотине из страних новина) разна злочинства и која је ђоја починила или хтела да почини Интернационала и што сте нас прогласили заједно с Интернационалом за просте злочинце. Ви хоћете просто да нас заћуткате „законом“, т. ј. влашћу и силом. После дугог ситног чаркања, изазивања, подметања, подбадања грађана против нас и других ситних мајсторија, којим се обично служите у борби — ви сте решили да нанесете одсудни ударац. У последње време и „Видов-дан“ и „Јединство“ загрмише против комуне и Интернационале у Србији. И један и други почеше управо да позивљу законодавство да законом стане на пут Интернационали, да строгошћу закона (сигурно укидањем закона о штампи и увођењем цензуре)

спасе породицу, веру, морал и т. д., да стане на пут распростирању дивљаштва у Србији! За српско спасење нису довољни разлози г. Бана, Розена, М. Максимовића и комп., већ је потребна полиција и кундак.

У целој овој ниској, интригашкој борби „Видов-дан“ и „Јединство“ надметали су се ко ће више просути лажи и ко ће вештије изврнути начела комуне и Интернационале, а с тим и наша начела. Али најјадније је у целом том недостојном нападању, што нико од њих не смеде да именује „Раденика“ или кога му драго, против којих је ударац био управљен. Њихова шепртљанија могла би нас изазвати на смеј, кад је не би презирали. Видов-дан прича како му пишу „пријатељи из унутрашњости“ о разузданости штампе, њеним претераним начелима и објављује како ће ове (т. ј. Раденикове) претераности изазвати „реакцију у народу“ а „народ је законодавац(?), па може укинути закон о штампи.“ Страш-

но! „Јединство“ се позивље опет на неке „забринуте очеве“, на неке „свакидашње тужбе родитеља“ по којима деца не поштују ауторитет и оно се већ **нада** „да ће влада и народна скупштина на све ове злокобне појаве отворити очи и наћи срестава, којим да им се пресудно на пут стане...“ Очеvidно нема другог пута но да се закон о штампи укине, да се „Раденик“ забрани и т. д. Није ли тако славна кумпанија? Ви то не велите, али то вири из сваке ваше речи. Ето то је најништавије у вашем белом терору.

Али ако ви, господо, не смете јавно да ударите на нас, ми смемо јавно да одговоримо на ваше тајне, шпијонске нападаје. Ми примамо борбу на коју нас изазивљете. Но најпре хоћемо да покажемо јавно начела, која су данас побеђена за време грубом силом и која ви заједно са свом проданом европском штампом хоћете да представите као начела див-

љака, развратника и једва ли не — људоджера.

Прошле године на омладинској скупштини, ми смо предложили нека општа начела о државним и економским одношајима у друштву, о одношајима мушкиња и женскиња, о школи и цркви. Међу њима стоји у чл. 2.: „облик је државе општина — и држава се сматра као скуп слободних општина. Ово је начело израз сувремене науке о облику човечијег друштва. Ропска држава, спајинска држава, ђифтинска држава, све оне постају **завлађивањем** — а држе се на начелу старешинства, као што смо ми показали у чланцима „Сувремена — буржоазна држава.“ Наука на против хоће да људи уреде своје одношаје као равноправне личности, на основу слободног договора. А како ће то урадити? Очеvidно тако, ако се људи најпре у основним **друштвеним** јединицама — у општинама, уреде као равноправне, сло-

бодне личности, а за тим ако се ове општине договоре у какву ће свезу да ступе и како ће да уреде своје одношаје. А не као што бива у Њиџинској држави. Најпре се постави нека власт одозго, па она кроји у какву ће свезу да дођу и поједине личности и поједине општине.

Кад смо говорили о борби комуне и версаљске владе, ми смо са тога гледишта оцењивали све тамошње догађаје. Ми смо казали и при том остајемо, да је свака војна ред насиља и убијања и у томе су све војне једнако грозне и неправедне, али смо казали у исто време да „моралност или неморалност једне војне мере се поглавито чистоћом и узвишеношћу намере, што хоће ратна страна да достигне.“ О правим начелима и намерама комуне и по томе о њеној моралности њени пријатељи нити су хтели, нити су знали што да кажу. Они су се само надметали ко ће јој више измишљо-

тина и више злочинстава натоварити на врат. Између оно мало журнала у Европи, који су се усудили усред општег лагања да говоре истину, били смо и ми. То су једва дочекали наши терористи. Шарлатани у свима друштвеним питањима, они нису могли да свате политична и економска начела и кад би то најискреније желели. Овако по својој крајњој шупогљавости, они су само **преписивали** измишљотине европских шарабатала новинарских и њима су придавали своје грдње и своја нападања на нас.

Ми смо местимице указали у нашем листу лажи и измишљотине на комуноу, а сад ћемо да покажемо њена начела, па нека читаоци сами суде о нискости ових измишљотина.

Комуна, — то је суверена (независна) општина. „Комуноу“ не ваља никако мешати са „комунизмом.“ Међу њима је велика разлика, као што ћемо одма показати. Комуна је политични облик друш-

тва. То је општина, која сама врши све своје послове. Ту су сви грађани равноправни. Сваки закон, који се у општини изда, прима се или не прима општим гласањем свију чланова општине.

Сви извршиоци закона у комуни бирају се непосредно народним избором и могу се сменути сваки час. То су прости пуномоћници — „делегати“ народни а нису власт над народом. Власт је сам народ. Ови делегати имали су плату, као радници, који врше извесне послове, а не као господа, по 6000 дин. или 500 талира на годину. То је управо толико колико добија један српски питомац, који живи у Паризу. Исчезао је император и његов сјајни двор са 200 милијона гроша годишње плате, исчезли су ђенерали, сенатори и маршали царевине са 500000 и 100000 гроша плате, исчезла је стојећа војска, исчезла је жандармерија, исчезла је сва госпоштина, која се ранила народном крвљу и народним знојем,

исчезао је сав онај терет — војска и жандарми, с којима је Наполеонова влада давила народ. Ето шта је хтела и шта је урадила комуна. Народ је био и војник и законодавац и контрола над извршиоцима закона. Подела на „владјуће“ и „подчињене“ збрисана је са свим. Оваке општине требало је да се образују у целој Француској. Савез њиов — то би била преображена, задахнута новим духом, целокупна Француска. Тако је хтела комуна да преобрази политични облик Француске.

Али шта је било тако страшно у томе облику, да су сви богаташи повикали као суманути: „у помоћ!“ „разбојништво!“ и бацили се у наручја Наполеоновим солдатима, жандармима и ђенералима, да их спасавају од комуне?

То ћемо лако разумети, док само видимо шта значи „радничко питање“ и шта значи „комунизам“ и у каквој су свези они стајали са начелом и радњом комуне.

Комунизам је начело економско и правно у исто време. Као економско начело комунизам значи, да више лица уједине свој рад и своју имовину, да производи њиховог рада не буду ничија засебна својина, већ општа — заједничка. Правни одношаји својине виде се већ из тога. У комунизму не постоји никаква својина, а с њоме не постоје сви они многостручни грађански одношаји, који истичу из начела својине. Морално начело комунизма значи: „ради за другог!“ (а не кради од другог! — као што изврћу којекакве надрикњиге). А како овај морал важи за све чланове, то је сваки обвезан да ради за све остале, т. ј. обвезан је да ради сваки за свакога. Уживање тако је исто заједничко. По начелу комунизма, као што је сваки обвезан да ради за друштво са свима силама, тако је друштво обвезано да даје свакоме уживање спрам његових потреба (разуме се

докле допиру границе могућности.) Ето то су основна начела комунизма.

Све што се може пребацити начелу комунизма то је, да оно тражи човека неизмерно вишег и савршенијег но што је данашњи човек. С тога није могла ни једна дружина да опстане на овоме начелу. Али нико од озбиљних критичара није нашао у комунизму неморалности. Напротив највећи реформатори у свету и највеће моралисте сматрали су начело комунизма као најузвишеније морално начело, које се само може замислити. **Сам хришћански морал, као што је изложен у Еванђељу, у основу је комунистичан.**

Сви људи, који су покушавали да данашње друштво преобразе на начелу комунизма, били су већином личности веома нежне, осетљиве природе, а у исто време дубоки мислиоци. Они су посматрали неизмерна страдања и борбе човекове, видели су да човечанство поглавито страда од тога, што сваки његов члан жели да

што више ужива, па ма то била туђа мука и туђа зарада. Тоба ради они су мислили да могу те људе са тако себичним тежњама преобратити у своју породицу, свезати их љубављу тиме, ако место приватне својине ставе општу, где би у ствари један радио за све а сви за једнога. Они су се варали у томе. Људи су остали себични и сви њихови планови и системи остали су у човечанству као леши снови — утопије.

Различни проповедници комунизма, већином су људи богати, који су имали доста времена за размишљање, као Плато философ из старе Еладе, Тома Мур државни канцлер енглески, Р. Овен милионар — трговац, херцог Сен-Симон и други — и они су створили доста „система“ у којима су хтели да створе свет по свом калупу.

Ове системе су различне по свом склопу друштвеном, али у свима лежи једна иста основна погрешка, због чега су све оне једнако погрешне и једнако — не-

могуће. Оне хоће да створе друштво непокретно — друштво идеално, које не може више да се развија. Они стављају све људе под једну меру, изједначају све не само по правима и дужностима, већ по потребама — прописују једнака одела, једнаке куће, једнаку обвезу за све полове у друштву и једнака права на уживање. Разуме се да за овако друштво треба да је развитак човеков дошао до краја — да више никакав напредак није могућан, већ да треба друштво тако да ради, вечито и једнообразно као навијен сат.

Друга је основна погрешка, код свију ових система, што оне нису казивале никаква материјална средства, како да нека система ступи у живот, већ су све подлагале на своју проповед. Утописте су се вечито надали, да ће се људи уверити њиховим говором, поправити моралним предикама. Ово је разуме се било нешто најнеоснованије, људи се никад нису поправљали моралним предикама. Требало је из-

менити неке материјалне одношаје у друштву, а комунисте нису имали никаквих средстава. Као крајње моралисте они су већином **били непријатељи сваке револуције**. Они су били тако занети дубоком истином своје науке, да су од једне њене проповеди очекивали право чудо: измену целог данашњег друштва. Услед тога они су образовали разне секте, које су већином имале религиозан карактер, секте које су живе одвојено од целог народа, али које баш услед тога нису могле да утичу на друге људе; једном речи: њихова наука постала је конзервативна — назадњачка.

Ево шта вели о тим сектаторима „манифест комунистичке партије“, у коме су радници још 1848. г. казали своја основна начела: „што се сталешка борба више развија и организира¹⁾, ово фантастично дизање над њом, ова фантастична борба против ње, губи све више своју прак-

¹⁾ У радничком питању ми смо показали развитак те борбе.

тичну вредност и своје теоретичко оправдање.“ Творци ових система и ако су били у многоме револуционари, њихове присталице састављају увек назадњачке секте.

Они се тврдо држе науке својих учитеља на спрам непрестаног развијања пролетаријатског. Доследно: они би хтели да притупе сталешку борбу и да загладе противности. Они сањају још и сада о остварењу својих утопија, о устројству појединих фаланстерија, о подизању колонија, о остварењу какве мале Икарије — ново издање у маломе новог Јерусалима — и да би остварили све те куле по ваздуху, они апелирају на човекољубива осећања хришћинских срдаца и њихове кесе. Постепено они падају у категорију мало пре описаних реакционарских и конзервативних социјалиста, и разликују се од њих само тим, што су систематичнији педанти и ште фантастич-

није верују у чудну силу њихове социјалне науке.

Они с тога са огорчењем устају против радничког, политичког покрета, који је по њиновом мишљењу : продукт слепог неверовања у ново јеванђеље.

Ето у каквом одношају стоји комунизам, спрам радничких револуција. Какву је он улогу играо у данашњој комуни, која је поникла револуцијом.

Ето то нису могли никако да свате наши пробисветски витезови. Зато је требало знати историјски развитак друштва, развитак мисли у друштву, развитак партајске борбе и партајских одношаја. О томе није кумпанија знала баш ништа. Уз то је још хтела да представи комуни што ужасније. Зато је направила праву збрку од комуне и комунизма.

У чланцима „радничко питање“ ми смо показали развитак сталешке борбе и образовање радничке партије на западу. Ми смо показали тамо узроке, који иза-

зивљу друштвене револуције. А у прошлом броју доказали смо, да све комунистичке системе не само да нису подстицале ову борбу, но на против ишле су да је стишају и управо оне дружине, које су усвојиле те системе, јављале су се спрам радничког покрета као системе назадњачке. У сваком случају бесмислено је говорити: ова или она система, или овај или онај говор изазвао је револуцију. То би значило толико исто као кад би неко казао : српске народне песме изазвале су српску револуцију! Као да револуција није производ тираније турске, народне свести о бољој прошлости и народне жеље за бољим животом, од чега су и саме песме постале !

Али опет има свезе између радничког питања, комуне и комунизма и то веома блиске. Ми ћемо показати ту свезу.

Комунизам није могуће применити, јер није могуће довести људе да живе подпунце у онаким друштвима, као што су

хтели први проповедници комунизма. То је истина. Али комунизам је изнео **начела** на основу којих треба преображавати друштво и за које треба спремати људе. Он је показао идеал, коме тежи и коме треба да тежи човечанство. Познато је економско начело: да велико газдинство доноси много већу асну но мало, да се усавршавање производње, увођење машина и т. д. може само на великим радњама применити и по томе да велика производња мора пре или после истиснути малу. То захтева индустријални напредак. С друге стране познато је, да је човек, који ради за себе, вазда вреднији и пажљивији но онај, који ради за другога. Велика индустрија може да напредује само на два начина: или да у сваком народу постане неколико стотина или неколико иљада милијонара, а цео остали народ да се претвори у гомилу надничара (као што је већ готово постало у Енглеској) или: да нестане најамништва, а на

место тога да се јаве **огромне задруге**, где су удружени радници с капиталом. Ово последње начело — **начело кооперације** изнео је комунизам а на име изнео га је Енглеz Роберт Овен комуниста, на свршетку прошлога века, који је по том начелу основао прву фабрику у Њу-Дерку. Од тог доба система кооперације примењена је у много фабрика и прешла је у све школске књиге ђиџтинске „политичне економије“, па чак и у новинарске чланке ђиџтинских публициста, који често не знају ни сами да су заражени „кугом комунизма“. Тако је „Јединство“ наједаред после толике грђе на комунизам на свршетку својих чланака о „Интернасионали“ почело да одриче слободу трговине, слободу куповине и продаје радничке снаге и да препоручује комунистичко начело, како радник осим наднице има право на извештан неки део од добити!

Исти Р. Овен изнео је начело, да се васпитање скопча са физичним радом и

да васпитање буде општим трошком свију чланова друштва и то је све применио у својој фабрици. Доцније то су начело усвојили многи ђиџински педагози и данас скоро нема педагога, који не признаје важност тога питања, да се рад телесни склоп са васпитањем и који не доказује, како држава има права да натера родитеље да своју децу изобразе, како образовање треба да је „обавезно и бесплатно“, како држава треба да помогне у образовању деце онима, који то нису у стању да врше и т. д. То исто понављају и ђиџинске публицисте, а никако не мисле, да је и то начело последица комунистичке проповеди. Али најглавније је што комунизам хоће са свим други морални темељ за државу. Место власти и господства он хоће рад. Он хоће да сви чланови у друштву раде, да сваки добија по заради. Да је рад темељ друштвеног опстанка и да је према томе главни задатак друштва; да све

установе у друштву, било економске било политичке, било просветне, да су све на то управљене како ће рад заузети онакав положај у друштву какав треба да заузме. Може бити то неће никад доћи, да баш сваки човек има онолико колико заслужи, али је већ огромна добит за све људе у једном друштву, да се то призна као циљ коју ваља постигнути, и да све установе воде к томе па докле се дође.

Ево ова начела комунизма — начела савремене науке о друштву, усвојила је радничка партија и њих је хтела да оствари у париској комуни.

Баш с тога је била страшна комуна, што она није хтела да изједначи људске потребе и људска уживања, што није хтела ништа немогуће, што су желиле утописте. Она је хтела друштвени преображај, онакав, какав је могућан. Али она је хтела то збиљски, а не само на речима, као што раде ђиџински рефор-

матори. Уништивни господлук, она је уништила оне огромне издатке, што су трошили непроизводно и на штету народа. Она је тиме добила огромних материјалних средстава за поправку радничког стања. Кад би Француска само $\frac{1}{2}$ буџета за војску и полицију употребила на образовање радника и на организацију задруга, она би за неки десетак година изменила савршено друштвени облик целе Француске. Ово су одмах увидели богаташи, ђенерали, сенатори, владике и све сорте готована и од тога су се поплашили. Баш то, што је комуна стала на практично земљиште, што је **остварила** основни облик друштвени, што је у ствари предала народу, да сам мисли и ради о себи и својој браћи — баш то је поплашило власнике, а не што је комуна хтела нешто немогуће. Ево шта вели сама радничка партија о комуни и комунизму: „Комуна је сушта противност царевини. Кад је француски про-

летаријат са ускликом: „живела социјална република!“ подигао фебруарску револуцију (1848. г.) он је нејасно изрекао, да жели неку републику, која би уклонила не само монархичну форму владе једног сталежа над другим, но која би уништила саму сталешку владавину. Комуна је била одређени облик такве републике. Комуна је била не парламентарно, већ радеће тело, законодавно и извршно у исто време.“¹⁾ На истом месту говори се о политичној организацији комуне а затим се изриче цел љ комуне: „комуна би била полуга, да се обори економска основа, на којој постоје сталежи и сталешка владавина. Кад се рад једном ослободи, онда ће сваки човек бити радник а производни рад неће бити својина једне класе.“ Комуна је хтела: „да лична својина постоји истински, почем је хтела да оруђа за производњу, земљу и капи-

¹⁾ „Адреса главног савета Интернационале.“

тал, што су сад средство за гњављење и пљачкање рада, преобрате у проста оруђа слободном, здруженом раду.“ — Али то је комунизам, „немогући“ комунизам! Но они људи из владајуће класе, који су довољно паметни те увиђају да је садањи начин производње немогућно продужавати за дуго (а таквих људи има много), постали су најревноснији и најчистији апостоли здружене производње. Али кад здружена производња не остане празна машта и обмана, кад она прогна капиталистичну производњу, кад укупне задруге стану уређивати по једном општем плану народну производњу, кад је сведу под своју контролу, кад се прекрати непрекидна анархија и непрестани потреси, који се постојано понављају у капиталистичкој производњи — шта ће тада бити, моја господо, него комунизам — „могући комунизам.“ Радничка класа није захтевала никаква чуда од комуне. Она није хтела да проведе у народни жи-

вот никакве утврђене и готове утопије. Она зна како за радничко ослобођење тако и за усавршеније друштвене форме, којима данашње друштво само тежи, да за све то радничка класа мора да издржи дугу борбу, да прође дуги пут историјског развитка, у коме ће се и људи и околности са свим изменути.

Као што сви непријатељи Интернационале признају, она не крије своју намеру. Ми смо овде предали њене сопствене речи и по томе сваки читалац може сам увидети, ради чега се пролила онолика крв у Паризу и просута онолика грдња у европској штампи, само да се угуши раднички покрет. Г. Тјер је хтео да спасе своја 3 милијона, што их има као „председник извршне власти“, министри, маршали, ђенерали и друга господа своје масне плате; капиталисте своје радничко робље, новинари и шпијуни тајне фондове и т. д., а сви скупа да одрже господарећи положај капитала

над радом. Али може нас ко питати зашто смо се ми мешали у ту борбу : „кад код нас нема радничког питања?“

Ово нам је заиста приговарано не само са стране „Јединства“, већ још много раније говорили су јавно неки наши ауторитети, да то питање није код нас на дневном реду. И на то хоћемо да одговоримо.

Кад смо почели да говоримо о сталешкој борби на западу и о друштвеним начелима, на којима хоће наше најнапредније партије да преобразе тамошње друштво, ми нисмо хтели тек да парадиремо са нашим радикализмом. Ми смо баш имали у виду наше стање, наш развитак и наше „реформе.“ Код нас баш данас почињу „државне реформе“; данас се баш почињу оснивати акционарске дружине, излази на видик наш капитал, који хоће да створи „народну индустрију“ — једном речи : код нас сад почиње да се буди друштвени и државни живот, који је био укочен бирократским системом за

толико година. Ми држимо да сваки, који хоће да излази као друштвени и државни реформатор па био он државник или публициста, мора имати темељна теоријска знања о друштву и законима, по којима се оно развија — иначе све ће наше реформе изгледати као крпеж. До сада смо већином куповали стар подеран капут са запада, искрпимо га самим старим трулним закрпама, па кад добијемо толико закрпа колико рупа ми вичемо на сва уста : гле каква нам је лепа аљина; па је „српска“, па је „ориџинална“ и т. д. То је у државним установама, а тако је исто и у другим друштвеним установама. Ево да споменемо ради примера : данас при подизању наше индустрије стоји на дневном реду животно питање : хоће ли индустрију подићи акционарске или кооперативне дружине (радничке задруге), али на то нико не обраћа пажње.

Ето зашто смо ми хтели темељито да проучимо такву појаву, као што је „па-

риска комуна.“ Ми смо хтели да покажемо какве последице ничу из самог строја данашњег друштва у Европи и из којих узрока; да покажемо општа научна начела државна и економска, на којима **једино** може да се организује друштво, па да се у њему утврди поредак, слобода, морал и просвета. Та су начела **научна**, т. ј. опште човечанска, која морају важити за све људе и све народе. И та је начела изнела париска комуна и покушала да их оствари. Али комуна имала је да се бори са великим незгодама, „да поруши стару цивилизацију“, а ми немамо шта да рушимо. Заиста нема ништа смешније и будалостије, него кукњава наше пробисветске кумпаније, како ми хоћемо да порушимо српску „цивилизацију“. Тако исто није ништа глупље но говорити како код нас нема радника ни **радничког питања**.

Радник је сваки човек, који својим радом зарађује свој хлеб. А таква је

код нас огромна већина људи. Али на западу има веома много људи, који не зарађују свој хлеб, а с друге стране има веома много радника — најамничара, који раде за другога. Тамо је радник и надничар један појам, али надничарско питање и **радничко питање** није једно исто. Ово последње може да постоји без оног првог. И на западу под „радничким питањем“ не мисли се само како да се повиси „надница“, већ се мисли у опште: како да се уреде одношаји појединаца, да рад свакога човека буде од што веће асне и за њега и за цело друштво? Ето то је прави значај **радничког питања**. Уредити рад у друштву значи: осигурати мир и поредак, осигурати морал и просвету — једном речи значи уредити цело друштво. Такав опширан значај има **радничко питање** код свију људи, који умеју да мисле. Такав смо значај и ми вазда придавали **радничком питању**, кад смо о њему говорили.

Али пробисветима није било стало до науке и до обавештења својих читалаца. Они су хтели само да поплаше читаоце, да ови не мисле ништа и да не слушају ништа осим њихове грдије. Они нису смели ни да спомену економска и државна начела комуне, јер би обелоданили своје умно ништавило. Место тога они су измислили како Интернационала хоће да уништи породицу и да упрости веру и савест народа. Али ми ћемо обелоданити и ове лажи као и оне прве, а уједно ћемо показати њихову веру и њихову савест.

У 12. бр. „Раденика“ ми смо казали, да су сви они наводи, што се печатаху у „Јединству“ и „Видов-дану“ ђоја као сопствене речи Интернационале, **лажни са свим**. Г. терористе прешле су ћутећки ту нашу примедбу. Разуме се њима је нужно да се ти лажни гласови пропосе, како би лакше окривили „наше комунце“ да они хоће да униште породице. Ми

држимо, да је сувишно да се правдамо од таквог бесмисленог окривљавања. Ми смо више пута казивили јавно наше мишљење о положају женскиња у друштву. Ми смо вазда тражили да се да женскињу такво изображење, и такав правни положај, како би оно могло развити све своје природне способности, како би могло заузети у друштву и као **привредна** и као **правна** личност једнак положај као и човек. Ми мислимо да би се са развитком производне снаге женскиња, узвисио морал његов, а тиме би се узвисио морал у друштву; породична свеза постала би оно што треба да је, т. ј. свеза по љубави, а не по новчаном рачуну, глупости и подчињености, као што сад већином бива. Тужбе по конзисторијама, развод брака и јавна и тајна проституција — исчезли би. Ово мишљење данас исповедају најчувенији и најбољи људи у Европи и Америци. Први су устали против данашњег ропског и

неморалног положаја женскиња у друштву — комунисте. Да не споменемо реформаторе — утописте — ево шта вели радничка партија у споменутом „манифесту комунист. партије“: „Укидање породице! И најрадикалнији се љуте на таку срамну науку комуниста.... Ви комунисте хоћете да заведете заједницу жена, дере се на нас цела буржоазија једногласно. Ћифта гледа у својој жени само производну справу. Он је начуо да справе за производњу треба да постану заједничке, па природно не може на ино него да помисли, да ће судбина заједнице и жене да постигне. Он и не сања да се ту баш ради о томе да се обори садање стање женскиња, у коме само фигурирају као просте справе за производњу. У осталом ништа није смешније од узвишено-моралнога ужаса наше ћифтарије пред тако званом комунистичном заједницом жена... Ћифтарија незадовољна тиме, што јој на расположењу стоје жене и ћери

сиротињске, о званичној проституцији да не говоримо, налази главно задовољство у томе, да своје жене наизменично „саблажњавају.“ На ово смо ми и опоменули наше терористе и код свег њиховог бацакања и прања пред публиком позната је њихова породична моралност и чистоћа. „А само се по себи разуме, да ће укинућем садањих производних одношаја престати и данашња заједница жена, која је поникла из тих одношаја, т. ј. нестане и званичне и незваничне проституције.“ Тако мисли радничка партија о породици, у опште о одношају човека и жене у друштву.

„Човек осакаћен у духовности, лишен њених божанствених полета, остаје без идејала, без правог узвишења, пада у необуздане страсти, у најгрубљи материјализам“ — вели „Јединство.“ „Одузмите народу веру, па сте га учинили способним за свако злочинство“ — додаје „Видов-дан.“ А иза овога шта остаје?

Ништа друго „но ужасна бездна дивљаштва.“ Збиља господо, ви велите да без вере и уопште без моралних начела, која човек исповеда, човек би постао звер кога ништа не веже за друштво и коме ништа није свето. А имате ли ви вере господо? Која је ваша вера? Каква морална начела ви исповедате? Какве божанствене идеје ви имате? Ви вичете на, људе који поткопавају „основу хришћанског морала“ — сигурно сте сами хришћани или бар сте хтели тако да се продате.

Верујете ли ви да ће настати страшни суд кад год, па онда да ће подлаци, клеветници, лопови, шпијони и др. „их же числа њес“ доћи у пакао да муче муке за своја недела? То је доктрина хришћанска — верујете ли ви у ту докторину? Веома сумњамо да верујете. Али држите ли се барем у вашем грађанском животу начела хришћанства? То знамо поуздано да се не држите. Хриш-

ћанство учи: „љубите ваше непријатеље; праштајте онима, који вас мрзе и молите се за оне, који вас гоне! А ви, господо, не само да не праштате онима, који вас гоне, већ мрзите на оне, који на вас не обраћају никакву пажњу, ви клеветате на њих, подмећете им најгадније измишљотине, само да накликћете на њих полицију. Хришћанство учи: „пре ће камила проћи кроз иглене уши него богаташ у царство небесно“, а ви опет чечите једнако пред вратима богаташа, којима је по хришћанској науци пут у рај на свагда затворен. Хришћанство учи: „ако имаш две кошуље подај једну ономе, који нема ни једне“ — а ви хоћете да прескупо наплатите од народа и за ваше најгадније дрљотине по новинама. Је ли то ваш хришћански морал? Ви лажете — ви нисте хришћани. Нема ни једног узвишеног хришћанског начела, што га ви нисте погазили и што га не газите сваког тренутка. Па шта сте ви онда? Какву веру

верујете? Никакву. Ви немате вере, па доследно вас вера не веже да будете морални у животу и вашој јавној радњи. „Морална начела“ нису шупље фразе, већ су истине, које се могу применити у животу у људским одношајима. Н. пр. хришћански морал: „љуби своје непријатеље“ кад би се остварио укинуо би полицију, жандарме, војску, судове — једном рећи све оно без чега ви не можете ни замислити „државу“, „поредак“, „умерену слободу“ и друге ваше појмове. „Ако имаш две кошуље подај једну ономе, који нема ни једне“ — кад би се остварило довело би потпуни утопични комунизам, на што је занста ишло хришћанство, као што показује заједнички живот манастирске браће. Ама ви називате такво друштво дивљачким. Ваша морална начела, ваша слобода, ваш поредак, ваша просвета — све је то сама шупља фраза. Ви немате никаквих моралних начела, нити каквих „божанствених идеала“ на

основу вере. А имате ли каквих моралних начела на основу науке? Ви не знате никакве науке — ви сте шарлатани скроз и скроз.

Наука је разбила многе снове из оног доба, кад је чевечанство било још неразвијено. Она не верује у „вечне муке“ и „вечна уживања“ и друге људске фантазије, али је она проучила човекова осећања, човекове потребе и услове за развитак, па је на основу тога изучавања поставила морална начела, по којима људи треба да живе и која треба да се остваре код људи. Што је неко морално начело савршеније и доследније израђено науком, тим је оно чистије, узвишеније, јасније и тим се лакше и тачније даје применити у друштву. Једно такво морално начело изнела је сувремена радничка партија у Европи, а то је: „свакоме према заради.“ Ништа не може бити јасније и простије од тога начела. Ако меки богаташ троши годишње 100.000

дуката а зарађује само иљаду, очевидно он мора осталих 99.000 дук. узимати од других 99 привредника, који зарађују сваки по 1000. Ови су дакле опљачкани, а овај је грабљивац. Има милијонима начина, по којима се овако грабљење у већем и мањем размеру свршава у друштву. Тај је одношај неморалан. Научни морал дакле захтева, да се господујуће класе одреку тога права да гутају туђу зараду и да се такве установе утврде у друштву, како би свакоме зарада била оцењена и награђена. Али код вас само ко спомене те установе, он је одмах злочинац, дивљак, развратник и т. д. Ви кокетирасте с радничком класом, ви хоћете да радник добија неки део од чисте добити у неком предузећу, ви препоручујете газдама да узимљу у ортачину своје момке, ви хоћете овим сићушним мерама да решите радничко питање. Али ви не можете или нећете никако да сватите најпростију истину: да се не може трошити

2 милијарде годишње на одржање господлука: императора, принчева, ђенерала и т. д., да се не могу ранити милиони људи, који ништа не раде већ једу готово, а да опет добија „сваки према заради.“ Ви хоћете да буду „и овце целе и вуци сити“, т. ј. као и сви шарлатани нећете никакву реформу, већ хоћете да преварите раднички свет. Ви немате никаквих моралних начела на основу науке, јер не знате науке. Па шта сте ви онда кад немате ни вере ни науке? Ви сте сами казали какви су људи, који немају никаквих виших човечанских и божанских идеала у 130. бр. „Јединства:“ — „глупа, незнабожачка маса, лишена свију племенитих чустава, погружена у најсебичнији материјализам, па зато неспособна и за саме моралне појмове а комо ли дела ропска према лукавима, који би ласкали њеним пороцима и превиђали њена злочинства, да је боље подјармљују, а готова на свако тиранство пре-

ма онима, који би је обуздати хтели...“ Грдећи оваким гадним измишљотинама начела савеза, т. ј. најнапреднија и нај-узвишенија сувремена начела, ви нисте ни приметили, да сте најцрњим бојама насликали вашу покварену природу. Јер ви сте та незнабожачка маса, која не зна ништа, која не верује у ништа. Ви сте живели вазда за свој трбух и служили сте вазда ономе, који вас је боље платио да намирите свој „најсебичнији материјализам.“ Као први ви сте се превијали пред власницима, „ласкали сте њиховим пороцима“ и „превиђали њихова злочинства“; **исте** хвале просипали сте власницима редом а за тим **ИСТИМ** грађама обасипали сте их кад су изгубили службе — све у име поретка, слободе, морала, патриотизма и т. д. Ето зашто ми презиремо ваш „поредак“, вашу „слободу“, ваш „морал“, ваш „патриотизам“ вашу „веру“ и вашу „просвету.“

Ви хоћете да спасете српство од „пре-тераног слободњаштва“, па му претите „реакцијом.“ Али, да! Ви нисте за реакцију, већ то хоће „ваши пријатељи из унутрашњости“; ви се бојите да народ не падне у реакцију! С киме ви проводите комендију? „Видов-дан“, његови пријатељи, реакција — зар није све то једно исто? Ама само хтели би да знамо: које би то либералне установе имале да се укину у Србији па да наступи реакција? Покажите нам те установе! Покажите нам те реакционарске установе, које би имале да се заведу у Србији! Србија је преживела доста реакција; имала је „тркићеву рупу“, „шабачки логор“, имала је „кврге“ „точкове“, батине, кундаке и на послетку убиство кнежево, стрељање на Каја-бурми и кумпаније будоносаца. Шта би ви још хтели? Ви и ваши пријатељи у свима тим приликама играли сте улогу интриганата, букача, тајних и јавних клеветника и доносача, па вам се то ула-

дило, јер је то најбоља прилика да се добро наплатите. Ваљда би то хтели и сада. Иначе шта значе ваше слутње неке „реакције“, кад нема против чега да се реагира?

Не, господо, нема у Србији никога коме би било у интересу да поруши морал, породицу, веру, савест — **осим вас самих**. Ви то знате тако исто добро као и ми. Ви знате, да сте ви најбоље пролазили у она времена, кад се морал и савест најмање поштоваше и код оних људи, који су најмање водили рачуна о тим „простацким предрасудама“. Тако исто никоме у Србији није у интересу да прави нереде осим вас самих и ваших пријатеља — „службо-ловаца.“

Хтели смо да вам одговоримо отворено, да знате ко смо и шта хоћемо, да знате једном за свагда, да у Србији има људи, који се тако исто не боје реакције, као што презиру ваш либерализам. У бу-

дуће можете измишљати и клеветати на нас шта вам је воља, ми вам нећемо никада одговарати. Не ћемо с тога, што вас држимо за ђубре туђинско на нашој земљи.

РАДНИЧКО ПИТАЊЕ У СРБИЈИ

(Посвећено д-ру Влад. Ђорђевићу)

Драги докторе,

Зарад публике, која чита „Радник“, а нарочито ради тебе, нужно ми је да оправдам моје дрско дело, дело што сам се усудио да пишем о питању, за које си ти свечано прогласио да не постоји. Моје дело изгледа још дрскије кад се узме, да си ти учевни доктор са три дипломе — војени лекар, члан ученог друштва и што је за овај случај најважније, човек, који је по свом сопственом признању, постао тако рећи знаменит својим заслугама за

сиротињу, а на против ја немам никакве докторске дипломе, нисам члан никаквог ученог друштва, немам никаквог сталног „положаја“ у друштву. — И што је најдрскије, мој смерни рад печата се у листу, који си свечано прогласио за орган „неколицине ђака бадаваџија“

Па опет, докторе, ја сам се усудио и то из чистог пријатељства према теби, управо као пријатељ похитао сам да те спасем од једног рђавог дела, које си намеран да учиниш.

Наше пријатељство докторе, ти знаш, има тако рећи своју историју, на коју морам да те потсетим. Некада када си ти већ био доктор (да ли си и онда имао „у прстима furor scribendi, а у глави мало мисли а још мање знања“ — то не знам), или мало за тим, ти се опет нађе у средини или управо на дну либералне партије, т. ј. ти поче казивити, да си се посветио науци и начелу и да сад није

време ни радикалној ни каквој другој опозицији.

Пут је политике врло клизав, па се људима врло лако досади, да се по њему сваки час клизају и падају, нарочито је то тешко људима, који су од природе слаби, као што си ти. За то сам се радовао, као твој пријатељ, што си оставио тај клизави пут и што си изабрао други, где ћеш према својој снази много сигурније користити народу. Код нас су лекари још у таквом положају, да је њихов рад готово увек користан по народ. Изузимају се само неки, који већином лече готовански свет, те одржавају живот људима, који су народу штодљиви. Обични лекари лече код нас публику, т. ј. све од реда, а ту се налази више корисних радника него готована. Но ти се ниси ни тиме задовољио, већ си нарочито лечио сиротињу и старао си се, како си могао и знао да јој као лекар помогнеш. И то ја било врло лепо. Али ја сам ми-

слио, да ти то радиш једино по свом човекољубивом осећању, а нисам ни сањао, да ти то радиш у име неког друштвено-економског начела, по коме код нас нема радника и радничког питања, већ само сиротиње и сиротињског питања, па хоћеш филантропијом да решиш то питање. Па не би то ни сада веровао да нисам прочитао твоје својеручне изјаве у 36. бр. „Радника“ и 81. бр. „Јединства“.

Има људи код нас, докторе, који су више од 7—8 год. изучавали друштвене науке, који знају у прсте знамените економисте, као што су Рошер, Бастија и др. па опет не могоше да свате шта је то радничко питање и шта оно има посла у Србији, те о њему толико говоре „неки ђаци“, на супрот толиким ауторитетима, који се толико година баве српским јавним животом, па то питање не пронађоше. Није ни чудо што многи образовани људи, специјалисте у разним струкама, као и ти што си, ни до данас

не свађају о чему је реч. Али „стрпљења“ само драги докторе, (да се послужим твојим изразом), стрпљења само за 7—8 дана, (није нужно да учиш сада 7—8 год. из нова, као што ти друге упућујеш), довољно је само да се умириш, да заборавиш на своје увређено самољубље, које те гони да потпишеш своје докторско име испод једног списка, који мора бити тако апсурдан, да ће га и сами београдски ђаци моћи критиком да униште.

Као што видиш, драги докторе, ја сам ти посветио овај чланак једино с тога, да би предупредио неке твоје списе, који су у ватри започети, па би из њих морала изаћи сама — вода. Радоваћу се ако мој чланак још за времена изађе, те ако те моја пријатељска пажња спасе од једног неразмишљеног корака.

Може бити, докторе, имао би се за нешто и срдити на тебе — нарочито кад би хтео да истражујем, на кога си циљао у 36. бр. „Радника“ кад си јавно гађао

неку „надувену жабу“ и неког „витеза од Ла-Манче.“ Али ја то нећу да истражујем, јер познајем доброту твог срца, па сам уверен да се сада и сам кајеш, што си пуцао у — ветар.

Но да завршимо увод, па да пређемо на саму ствар.

I.

Шта је то у опште радничко питање? То је управо питање о народној сиромаштини.

Али реч „сирсмаштина“ може се узети и узимљас у разговорном језику као нешто неодређено, односно као и реч богатство, н.пр. ти си, докторе, сиромашнији од Крсмановића и Ћир Гуше, а обични палилулски рабаџија сиромашнији је од тебе. Али у научном говору ваља тачно утврдити појам сиромаштине. Дакле под сиромаштином ваља разумети оно стање, кад човек нема неопходне материјалне намирнице, које су му нужне за живот

и здравље. Колико трпи наш народ што нема довољно добре ране, добрих обиталишта, одећа и других угодности? Колико се болести развија једино од сиромаштине? Колико се умире? Колико се наследних болести укоренењавају у народ? На западу се примећавало да радничка класа непрестано кржљави или као што природњаци веле: дегенезира се. Код нас то нико није испитивао, али ћеш ти докторе знати боље од мене, какве болести и болешљиве промене у народном организму производе сиромаштина. А знаћеш, као разборит човек, и то, да се сиромаштина у народу не лечи никаквим медицинским лексвима, већ друштвено економским. Болница само лечи поједине болеснике, али не може спречити да здрави људи од сиромаштине не падају у болест непрестано.

Многи човекољубиви људи мислили су да се сиротињи може помоћи милосрђем, т. ј. делењем милостиње. То

има смисла за оне раднике, који за рад нису кадри, али оној сиротињи, која може да ради а опет потребује милостиње — таквој сиротињи не помаже милосрђе. „Сиротињи се не може наделити“ вели српска пословица врло умесно. Радничка сиротиња по своме броју и по свима другим условима, тако је дубока јама, да је никакви подарци не могу зајазити. У Енглеској, где закон удара порез на општине за издржавање сиротиње, то се показало најочигледније. Број сиромаша увећава се непрестано, а њихово стање се не поправља. Делење милостиње још може бити изазивље по неког, који би могао радом зарадити оскудно издржавање, да такво издржавање добије без рада. У опште сви паметни људи у Енглеској увиђају, да је управо штетно за друштво узимати од оних људи, који раде, па давати онима, који не раде, а могли би да зараде још и више но што им треба. Неки су предлагали да сиротиња може

ишчезнути, ако се сиромашни радници не жене, па ће онда бити мање народа на земљи, а живиће боље. Неки су предлагали опет, да се сиротиња исели из земље. Бивало је можда и других таквих предлога, али су они пропали сви као непрактични.

Напоследку људи су дошли до истине, која је као и увек била много ближа, но што су мислили они, који су је тражили. Сиромаштина у народу долази или што народ у опште мало ради, или што свој рад рђаво распоређује, или што се плодови рада рђаво т. ј. неправично деле. Једном речи: сиромаштина у народу долази од неправилне производње и неправилне поделе производа. На тај начин, питање: како да се помогне сиротињи; или како да се искорени сиромаштина у народу, преобратило се у друго питање: како да се народни рад тако устроји (организује), да и производња буде тако снажна и подела тако пра-

вична, да сваки члан народа својим радом може живети у благостању? Ово и јесте право **радничко питање**, као што га сватају сви свесни људи у Европи, као што га је и „Радник“ вазда разумевао и излагао. У оваком облику оно се показује као основно питање, од чијег решења зависи цео строј друштвени. У оваком облику оно је **најважније питање** за све чланове једног друштва, за све народе без разлике, па разуме се и за Србију.

Има много људи на западу и код нас, који мисле, да је питање о одношају између радника — надничара и капиталиста, или питање о најамништву једно исто што и радничко питање у опште. Али очевидно питање о најамништву само је један део целокупног радничког питања. Оно може бити на првом месту у некој земљи, где је подела између радника и капиталиста у велико развијена; али у земљама где тога нема или га има

врло мало, н. пр. код нас, питање о најамништву може бити на последњем месту.

Али и у оним земљама, где је индустрија у велико развијена и где је класа радника-надничара многобројна, показало се као неумесно и непрактично ограничавати радничко питање једино на одношаје између радника и капиталиста. То је очевидно принудило радничку партију у Немачкој, те је одступила од програма Ласаловог и усвојила далеко опширнији програм за друштвено-економску реформу — програм Интернационале.

Ласал је сватао потпуно шта ваља урадити за потпуни друштвени преображај, али је увиђао да му најпре треба сломити силу данашњих господарских стаља у Немачкој, за то је хтео да покрене народ. За ту цел он је мислио да употреби као полугу раднички варошки сталез, коме је доказивао да народна држава може кредитом државним осло-

бодити раднике од владавине капиталиста. Овај је наук био врло примамљив за раднике, али је он остављао сто страна за нападај с теориског и практичког гледишта. Економисте су говориле: у данашњој производњи влада конкуренција домаћих и страних произвођача. Рецимо држава је дала кредит разним дружинама, које праве столице; рецимо једна дружина прави боље но друга, за њене производе нађу се купци, за другу се не нађу или само од чести (да не узмемо у рачун страну конкуренцију), — један део, њиховог производа, т. ј. један део позајмљеног капитала пропао је. Је ли економски корисно за народ давати тако безрасудно народно имање на зајам, да га конкуренција уништава? И је ли правично узимати од једног дела народа његову зараду, па је овако уништавати? Или друго питање. Неке дружине хоће да производе шљокице, ђинђуве, свилене пантљике и т. д; је ли умесно да и њих народ кредитира,

кад је то просто бацање народног рада у ветар. Трећи су опет стављали питање: шта ће добити по Ласаловом програму многобројни сталеж слугу и слушкиња, за тим сталеж чиновника, књижевника и у опште неиндустријалних радника? Све то није се садржавало у Ласаловом програму. Па и за најмногобројнији ред грађана, за сељаке, не види се ништа јасно, шта ће они добити у тој реформи. Види се само нека реформа порезе, али та реформа је са свим незнатна: да се укину посредни данци, који већином падају на сиротињу, а да се установе непосредни, према имању. Али се не види колика би била та пореза у новој народној држави, где се за варошке грађане тражи огроман кредит, на онако ризична предузећа.

Једном речи у оно време кад је Ласал почео своју агитацију у Немачкој, он није могао да изнесе свој прави раднички, социјалистички програм, за то су га радници одмах изменули, пре но што

је био и примљен свуда. Наша интелигенција, која је о радничком питању чула највише из девете руке, а највише из немачких новина, под радничким питањем замишља увек оно, што је Ласал ради своје практичне цели хтео да назове привремено радничким питањем. С тога она не може да појми, шта значи радничко питање код нас, где нема ни индустрије ни варошког радничког сталежа.

Но да би могли разумевати прави значај радничког питања, ваља мало дубље проучити економске законе у опште и наше економско стање.

II.

Сваки народ има само један једини извор из кога црпе своје материјално благостање, а то је, — његов рад. Богатство природе има врло мало уплива на народно благостање, кад се упореди са радом човековим. Народи, који живе

у много сиромашнијој природи, својим радом долазе до много већег благостања, но они народи, који живе у врло раскошној природи.

Успешност рада зависи од вредноће, знања и умешности народа и од производа, што их је народ прикупио од прошлих времена, јер свака производња идуће године зависи од **главнине**, коју народ ове године одређује за производњу идуће године.

Разуме се, не могу сви производи једне године служити за производњу идуће године. За одржање и развитак непрекидне производње могу служити само такви предмети као : рана, одело, зграде, алати, разне грађевине за удобравање земље, машине и материјали за прерађивање. Разуме се, рана, одело, обиталиште и у опште сви предмети, који су неопходни за живљење, служе као **главнина** за даљу производњу у толико, у колико се њима издржавају **корисни рад-**

ници. Све што год потроше од ране, одела, обуће и т. д. људи беспослени, или људи, који се занимају некорисним радом, н. пр. који праве карте, или који играју на конопцу, или праве разне предмете за раскош — све то не спада у главнину и не служи за развитак даље производње, већ се просто уништава сваке године.

Али има предмета, који никако не служе као основа за даљу производњу. Такви су н. пр. свилене и кадићене ствари, украси, каруце, разне скупоцене ствари, које служе као намештај и посуђе у кући, скупоцена јела и пића и т. д. Сав рад, што га народ употреби да произведе те предмете, то је рад некорисан, он је пропао за народно благостање. Или, ако народ сам не производи те предмете, већ је за њих дао у размену своје жито, своју стоку или што друго, он је самом том разменом уништио један део свог **корисног рада** на свагда. Производе што их

је добио у размену не може ни на који начин употребити за развитак своје производње. Све једно, ма ко попио шампањере што се довезу у Србију, београдски господичићи на беседама и баловима или ратар у сеоској крчми — у свакој попијеној бутели шампањера уништен је један товар жита, онако исто као да је бачен у Саву. Да је народ у размену за производе свога рада добио алате и машине за посао, да је за њих набавио вештије мајсторе и поправио своја обиталишта и зграде за стоку, или да је набавио учитеље, који ће га научити бољем и паметнијем живљењу и раду, он би своје производе употребио **производно**. У награду за то добио би, да би идуће године имао производа више и боље но **прошле** — и тако сваке идуће године.

Економисте знају врло добро ове истине, што их овде споменусмо. Они веле: **само је она производња корисна, којом се производе предмети, што служе за одр-**

жање и развитак радне снаге у народу, за одржавање непрекидне производње у народу; на против свака је производња штетна, која не може да служи за одржавање и непрекидни развитак произвођења.

Тако исто: само је оно трошење корисно, које је неопходно за развитак и одржавање корисне производње, н. пр. издржавање земљорадника; на против свако је трошење штетно, којим се ништа не производи, као пиће шампањера, или се њиме подржава штетна производња, н. пр. издржавање фабриканта карата.

Један мали пример показује нам, каква је разлика кад народ води рачуна о корисној производњи и потрошњи и кад о томе не води никаква рачуна.

Узмимо једну дружину сељачку од 30 радника, која има земље изобиља. Узмимо да се та дружина бави корисним радом. За представника корисних производа да узмемо жито. Нека ови 30 рад-

ника производе н. пр. 180 товара жита т. ј. на сваког радника долази по 6 товара. Ако за издржање сваког радника узмемо 4 товара, онда сви скупа потроше 120 тов. а претиче им још 60 тов.¹⁾

Ако дружина за ових 60 тов. покупује разне свилене пантљике, цветове, ђинђуве и друге дрангулије да окити себе и свој стан, она ће радећи целе године, кад потроши својих 120 тов. друге жетве, имати опет 180 тов. зарађених, и тако може радити докле јој буде воља. Стање дружине биће једно исто, претпостављајући да ће све године бити једнако родне и да дружина неће имати никаквих других расхода. Али дружина може оних 60 тов., што јој претичу, да употреби производно, н. пр. да позове у друштво још 15 нових радника (а толико може, јер сваком раднику по нашој прет-

¹⁾ Бројеви у овом примеру узети су тек ради примера и нису ни мало тачни. Главни је да се види, кад може да се производња увеличава а кад не.

поставци треба 4 товара на годину а $4 \times 15 = 60$), или да усаврши своје алате тако, да сад производи толико, колико би јој користили 15 нових радника, или у опште да најудесније рашири своју производњу у сразмери, коју допушта готовина од 60 тов., којом дружина располаже. Али да узмемо први случај, да се дружина увеличала са 15 нових радника. Тада ће дружина имати идуће године 45 радника, сваки производи 6 т., то је свега 270 товара. Од ових 270 т. потребни су за издржавање 45 радника само 180 т. а 90 т. претичу. Ови 90 т. могу се треће године опет употребити или на лично задовољство дружине или на то да се 22.5 нових радника прибаве. Треће године раде 67.5 — узмемо само 67 радника, ако сваки произведе по 6 т. то је свега 402 т. За издржање 67 радника идуће (четврте) године нужно је 268 т. ране, остаје дакле још 134 тов. од чега се могу издржавати још 33 рад-

ника. Дакле четврте године радиће 100 радника и произвешће 600 товара ране.

Место непрекидног увеличавања броја радника, може се узети непрекидно усавршавање производње, било усавршавањем самих алата и начина земљорадње, било употребом једног дела производа на развитак заната или индустрије. Свакојако напредак је очевидан, само кад се сувишак производа сваке године употреби **производно**, т. ј. кад се њиме увеличава непрекидо народна производња. Напротив у првом случају, ако се сувишак народне производње баци у ветар или се профука за господским столом, онда народна производња и народно благостање остаје непокретно у **најбољем случају**, а највећа је вероватноћа, да ће се производња умалити и стање погоршати.

Србија је сиромашна земља. Огромна већина њених становника нема првих неопходних услова, који су човеку **нужни** за одржање његовог здравља. Срества срп-

ског народа за производњу врло су рђава. Па при свем том од толико година, српски народ један део своје производње (који се управо никако не може назвати „сувишак“ од производње, јер се о одкида од најпречих народних потреба) преобраћа у свилу и кадиву, у златне украсе и **фине „меблове“**, у шампањере и разне **ђаконије** — једном рећи у предмете за господско живљење у Србији. Ја немам за сада бројеве при руци да израчунам колико је Србија дала за непотребне предмете бар од 20 година на овамо, али да узмемо најмању цифру — да узмемо да је трошила само два милиона гроша годишње. Шта би било да је Србија од 20 год. на овамо употребљавала ту суму на то да увелича и усаврши народну производњу? Да је с тим новцем набавила стручне учитеље у разним гранама производње (са 2 мил. може се набави 160 људи по 500 талира) или да је на општинској земљи са оп-

штинском снагом отпочела да ради земљу са савршенијим алатима, као што предлагаше један брат у чланцима „Карановачке потребе“ у „Раднику“ од пр. године, или да је један део тих срестава потрошен на то, да се употреби наша водена снага и да се подигну код нас најпотребније гране индустрије. У опште, да се сваке године употребљавало 2 милиона гроша, који су трошени на луксузне предмете, на увеличавање народне производње. Да узмемо да код нас главнина, одиста уложена у неко корисно предузеће, доноси годишње само 5% чиста добитка ¹⁾. Да рачунамо какав би капитал имала Србија, да је, као обичан предузимач капиталиста, улагала сваке године по 2 милиона гроша у корисним

1) Чист добитак (зна сваки трговац) значи добитак преко свију трошкова, н. пр. кад се уложи у радњу 100 дук. ц. да се по одбитку свију трошкова као: плаћање кирије, издржању радника и т. д., добије за годину 105 дук., онда та радња доноси 5 од сто чиста добитка.

предузећа, заједно са свима процентима.

Ако се сваке године улаже по 2 милиона гроша заједно са свима процентима и ако се сви проценти употребљују опет производно, т. ј. да сваки од њих доноси сувишак 5%, онда ће иста главнина износити двадесете године на 69,436.000 гроша ¹⁾.

Ваља имати на уму, да ова главнина није порасла давањем новаца на камату, већ улагањем једнога дела производа целог народа у корисна предузећа — и то: улагали смо онај део, који се пређе преобраћао у свилу, кадиџу, шампањере, рум, дуван украсе и друге непотребне ствари, место да смо наше жито, стоку, грађу и друге производе народног рада бацали у Саву или мењали за оне предмете, (што је са гледишта економског

¹⁾ Ово се рачуна познатим алгебарским начином по формули $sno = 2 \text{ мил. } 1.05 (1.50 - 201)$

једно исто) ми смо набављали алате, подизали зграде за индустрију, регулисали реке, удобравали земљу — једном речи постојано увећавали народну главнину у течају 20 год. Ову главнину од 69,436.000 гр. добили смо само тиме, што смо умањили предмете раскоши у Србији и што смо претпоставили да би се народна главнина, уштеђена на овај начин и паметно употребљена, могла увећавати у сваком корисном предузећу са 5%.

Али, да ли је то једини луксуз, што га мали сиромашни народ сноси од толико година? Никако. То је само мали део луксуза.

У Србији има врло много људи, који с економског гледишта не производе, већ врше разне друге послове (корисне или некорисне, то нас се овде не тиче), као што су н. пр. чиновници, војници, трговци заједно с њиховим момцима, све слуге и слушкиње, који само врше личну службу код господа и господара и т. д. Сви ови

људи живе и троше, и то већином живе много боље и троше много више, но они људи, који производе материјалне предмете и који се у економији зову **производни**. Они чине неке „услуге“ (као што веле економисте) и за те услуге добијају у своју власт један део производа опште народног рада.

Нама није овде потребно да говоримо, да ли су те услуге важне и колико су важне, тек то је неоспорно, да је за народ корисније што год мање буде оваких чланова, који самп не производе, већ живе од својих услуга. Рецимо да су пре 20 год. 10.000 оваких грађана постали не зањати у својим пословима. Очеvidно за народну економију све једно је ако 10.000 трговаца, чиновника и др. непроизводних радника остану без посла, само ако се и осталим трговачким и чиновничким „персоналом“ могу вршити исти послови размене, судства, полиције и т. д. Народ их може и у будуће из-

државати, као што их је и пређе издржавао, т. ј. плаћати годишње трговцима онолику плату, колику су пређе имали од своје трговачке радње укупна прихода; чиновницима издавати њихову редовну плату. Народно имање нити ће се од тога умањавати, нити увећавати. Сви ти 10.000 грађана могу слободно беспосличарити, богаство целог народа остаће онолико исто, само ако производачки део народа буде производио онолико исто, колико је и пређе производио. Али узмимо сада, да су ови 10.000, који су на овакав начин пензионирани пре 20 год., осетили грижу савести, што живе тако беспосличарски, па се решили да производе, и то да производе оне предмете, који могу да служе за даљу производњу, и тако раде и производе у течају 20 год. Рецимо да сваки од њих производи само 100 тал. годишње. (То није много, јер су то све одрасле мушке главе). На тај начин њих 10.000 про-

изведе годишње цео 1 мил. талира, а пре нису производили ни по паре. Издржавање они већ имају, јер као што смо рекли, народ им и онако даје издржавање, кад ништа не производе. Цео милион они могу да употребе као главнину за даљу производњу. Ако они на тај начин буду у току 20 год. производили (разуме се једни могу умрети, али на њихово место долазе други, — такав је ред у данашњем друштву) сваке године по 1 мил., та ће народна главнина порастити на 20 мил. за 20 год.; а још да је сваки рад у толико производнији, у колико има више и боље главнине, и ако допустимо да се главнина увећава са 5% као и пређе, то ће народна главнина изнети не 20 већ преко 34 мил. талира или управо: 833,112.000 гроша.

У ова два примера ми смо показали, шта би народ српски могао имати, да је у току 20 год. укинуо две гране луксуза: непроизводно трошење готовине од 2 мил.

гроша сваке године и непроизводно издржавање 10.000 радника. Нашли смо да би се на овај начин готовина народна увећала са 833,112.000 + 69,436.000 свега 902,548.000 гроша или 15,042.666 дуката.

Али и ова је цифра сасвим незнатна спрам праве цифре, која би се добила, да се одиста производња и потрошња правилно организују, да се укину сви непроизводни а некорисни трошкови, што их раднички-произвођачки део народа сноси, и да се сва радна снага, која се занима непроизводним, а често са свим штетним радом, употреби производно. Кад би често узели да рачунамо, шта би српски народ могао створити у својој земљи, изашле би управо баснословне цифре. Ваља се само сетити, какве смо резултате добили. Ми нисмо узимали у рачун, да би увеличано благостање народа учинило за неких 10—15 год., да сви људи способни за рад, постану вешти и

развијени радници, да се сва средства за рад усаврше, да се поправе сви услови за живљење огромне већине народа, да се народно здравље знатно поправи и да се број становника за 20 година удвоји, особито кад се узме у рачун да је Србија врло плодовита а врло ненасељена земља.

Роберт Овен, чувени реформатор у Енглеској, за неколико година преобратио је једну фабричну колонију од 2.500 душа, која је била лења, развратна, глупа, у прави цвет људства, који су били тако вредни, наравствени, свесни, да су странци долазили да виде његову колонију као неко чудо. Иста колонија од 2.500 душа после 30 год. производила је толику вредност, колико је производило пре 30 год. 600.000 радника. Српски народ и ако није од највреднијих, за цело није ни лењ, ни развратан, ни глуп; па да се запитамо, колико више могу у Србији да произведу 2 500 људи сада, но што су мо-

гли пре 20 или пре 30 година? Једва ли могу ишта више. Барем званична статистика српска показује несумњиво, да се у Србији народна главнина умањава а не увећава са бројем душа. Ваља знати још и то, да богатство свију тако званих „цивилизованих“ народа није остало „од старине“, као што многи мисле, који нису познати са економским законима. „Највећи део богатства што га данас видимо у Енглеској, вели Џон Ст. Мил, произведен је човечијим радом у току последњих дванајест месеци.“ Разуме се народ мора имати знања и неке главнине, да може производити годишње таку огромну количину богатства, какву данас производе образовани народи. Али да народ дође до тог знања и те главнине довољан је рад само једног колена 20 до 30 година.

Како се главнина може брзо да увећа, видели смо из она два мала примера, а за образовање народа, то показују нај-

очигледнији опити, као што је на првом месту опит Р. Овена.

А шта је потребно те да народ дође до таког благостања?

Потребно је само то, да се начело рада призна као основа друштвене организације. Потребно је, да је све друштвено уређење удешено према томе: како ће бити свакоме најмилије да се труди и ради; како ће рад сваког појединца бити најуспешнији, т. ј. како ће производити највише корисних производа; како ће сваки имати својим радом могућности да се свестрано развија и усавршава.

Али где има таквог друштва? Толико народа живе, којима ми нисмо по образовању ни за мали прст, па њима није пало на памет да удешавају, како ће бити сваком најповољније да ради, већ ми да се нађемо најпааметнији? Тако веле сви наши празноглави новинари, сви надри-научењаци и подлаци.

(1), знамо ми врло добро ту њихову философију и слушамо је одавно. — Но о њој ћемо говорити у идућем одељку.

III.

Од чега зависи распоред радне снаге и распоред главнине у разним гранама производње ?

Економисте ће вам на ово питање изнети целу теорију : Сваки произвођач, веле они, тежи да има што већу асну од свог производа и за то сваки жели, да свој еспап прода што скупље може. Али на пијаци цена зависи од понуде еспапа и од тражње еспапа. Еспап, који се више тражи, више се и плаћа, и по томе сваки произвођач (разуме се капиталиста, јер сувремена економија под именом произвођач разуме увек капиталисту и ако то нигде не спомиње) тражи да пренесе свој капитал у оно предузеће, где се производи скупље плаћају. На тај начин распоред главнине — капитала — зависи

од купујуће снаге, од новаца који жели да купи и плати извесан производ, или управо зависи од оне класе у друштву, која влада новцем. На западу сва „виша класа“ : велики чиновници, трговци, банкарџи, и т. д. потребују за се огромну количину свиле, кадифе, пантљика и разних трица, требају неизбројно много предмета, који се просто униште сваке године и грдна множина народа мора да ради и производи ове непотребне предмете. Остали део народа мора да ради и производи ове неопходне предмете, као рану, стоку, лан, кудељу и т. д. и то мора да буде довољно и за њих и за вишу класу — и за ону грдну множину радника, која се бави штетном производњом, да само задовољи раскош госпoде. Разуме се то не може бити довољно, нарочито кад уз то већи и најбољи део ових неопходних предмета за живот припада опет богаташима. Огромној већини

народа остаје дакле само кора црног леба, па и тога довољно нема сваки пут. —

Да почнемо од трговаца. Трговци купују од народа његове сирове производе и за то народу издају готов новац. Новац се прикупи порезом у државну касу и отуда преко разних „надлежatelстава“ троши се у појединим окружним центрима. Један и то најзнатнији део те порезе троши се у виду плате чиновничке за рану, одело, обиталишта и друге нужне предмете, али свакојако већи део новца долази опет у руке трговцима. Чиновници представљају спрема народа купујућу снагу, која је располагала, какви ће се производи изнети на пијацу. Трговци су разуме се набављали у земљи и са стране оне предмете за продају, на којима су могли имати добит. Отуда настаје код нас увожење првих страних фабрика у варошима, богаћење варошана и то тим већма што се већи део државног буџета у којој вароши троши. Осим чиновничке плате

држава има разуме се и других издатака и набавака у земљи и ван земље. Разуме се, да то све иде преко посредника, набављача, који један део купујуће снаге т. ј. новца задржавају за своје услуге. У свима земљама државни буџет има огроман уплив на распоред радне снаге и капитала у разним гранама производње. Али при оваком економском поретку трговачка класа јавља се такође као снажна купујућа класа, која један део производа народног рада продаје на страни и за њих купује предмете раскоши, које сама троши. На тај начин, све се већма развија непроизводно трошење у народу. Један део народне производње остаје непрекидно трговцима и чиновницима међу прстима; они набављају мајсторе са стране, зидају куће и намештају их. Вароши се полепшавају и „цивилизирају“ и то све народним, сељачким¹⁾ радом, а

¹⁾ Ми узимамо сељачки рад као представника нашег рада у опште, јер је он најмногobројнији. Али у произ-

онај, који то производи осиромашава једнако; његова стока иде преко или долази у виду „римфлајша“ и печења“ на господски сто; његова земља прелази у руке зеленаша; његове шуме ишчезоше а гола брда носе само бујицу и поплаву.

Питајте трговца, зашто он не производи алате за сељачку земљорадњу; зашто не улаже свој капитал у земљорадњу или у занатлијска или индустријска предузећа; зашто не улаже у чишћење река, подизање фабрика и парабродарства итд.? Зашто воле само да купује и продаје домаће и стране производе, да даје новце сељаку под интерес од 20 па до 50%, и он ће вам одговорити са свим умесно као и његов учитељ економиста: „видите, драги господине, све ове трговачке, шпекулантске и банкарске радње дају асне 12, 15, 20, 50 и 100 на сто (бива и штете али врло ретко), а капитал уложен у она

водне радове спадају и многе друге врсте рада, као рад занатлија, учитеља, техничара, лекара и др.

предузећа, што их ви споменуште, сумњиво је да би доносио више од 5 до 6 од сто а може бити доносио би још и штету.

Онај сувишак, што га српски народ има од своје производње, мора дакле не престано да издржава једну непроизводну класу људи. Да би се он могао претварати у машине, фабрике, параброде, железнице и т. д. ваља, да сва ова предузећа дају толико асне, колико данас даје трговина са страним и домаћим производима.

Али зар није то глуп, бесмислен, управо дивљачки поредак економски, где усавршавање земљорадње, заната, индустрије — поправка ране, одеда, обиталишта и других првих потреба за живот код српског народа зависи од тога: хоће ли разни Крсмановићи, Карабиберовићи, Параноси, Антуле, Гуше и др. имати од тога 20, 30, или 50 од сто асне на свој капитал!

Ја држим да се луђе што не може замислити. А у ствари је заиста такав економски поредак и такав економски развитак, као и у другим „цивилизованим земљама.“¹⁾

Handwritten signature and number:
38 449

1) Овај рад Светозарев у „Раднику“, одакле смо га и прештампали, није довршен. Да ли је на ком другом месту довршетак његов одштампан, или је пропао у рукопису, и поред највећег нашег труда не могосмо сазнати. Пријатељима и познаницима овог великог човека и трудбеника на пољу рада на друштвеним нашим питањима остаје у дужности, да нас о томе извеште, па макар тај довршетак и у којој другој свесци одштампали.

Одбор.

КЊИЖАРА

Љ. ЈОКСИМОВИЋА

У БЕОГРАДУ

ПРЕПОРУЧУЈЕ СВОЈА ИЛИ ОТКУПЉЕНА ИЗДАЊА

Књиге Љ. П. Ненадовића 13 свеза- ка леп повез	15. —
Књиге + Светозара Марковића 4 св. леп повез	3.50
Књиге Сима Митавуља 3 св. леп повез	5. —
Књиге Вл. Карића Кр. Србија 4 св. леп повез	15. —
Деведесет трећа од В. Ига 2 све- ске леп повез	2. —
Дечија библиотека књига прва	—.50
Радничка библиотека књига прва	—.50
Руско-српски реаник св. I.	1.30
Потсетница на хем. предавања Ра- ше Милошевића	1. —
Лекције из експер. физике Ст. П. Бајаловића	1.50
Школске књиге за све школе у Србији	
Законске књиге	

Тако се исто препоручује и сав школ-
ски, ђачки и канцеларијски материјал за
писање и цртање.

